Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FORTIDS VEJE

HISTORISK LÆSNING

Dragonpost og Infanteripatrulje. Fra en Manøvre i 1880erne.

REDAKTION HAL KOCH

Om Saxos Danmarkshistorie — Frederik III.s Kroning — Da Svensken var Landet mægtig — En Pressestrid — Den moderne Soldats Uniform.

DET DANSKE FORLAG

»FORTIDS VEJE« 7. AARGANG NR. 2 - DECEMBER 1948

OM SAXO's DANMARKSHISTORIE »DANERNES BEDRIFTER«

Af *Finn Hammelev.*

Det Tidsafsnit, der i dansk Historie betegnes Valdemarstiden, figurerer i den almindelige Bevidsthed som en straalende Storhedstid og er af en egen Tiltrækningskraft for alle historisk interesserede. Perioden staar i skarpt Relief til den forudgaaende og efterfølgende Tids Splittelse og Opløsning. Efter Borgerkrigenes Ophør, Folkets Samling og Standsningen af Vendernes Plyndringstogter fulgte en indre Konsolidering og udadtil en politisk-militær Aktivitet, der naaede sit Højdepunkt med Estlands Erobring 1219.

Det er vel Forestillingen om hele denne krigeriske Succes, der i Almindelighed knyttes til Valdemarstiden, akkurat som Tilnavnet Sejr knytter sig til dens sidste Konge. Men jævnsides hermed fulgte et betydningsfuldt kulturelt Opsving, og mens der af de militære Erobringer kun er blevet Mindet tilbage, saa besidder vi den Dag i Dag en Række litterære Storværker, der paa overbevisende Maade bringer os i Kontakt med den kulturelle Glansperiode, og som gør den levende for os.

Dengang gjaldt det, som det gælder nu, for vort og andre smaa Landes Kultur, at Forbindelsen med Kulturcentrene i de store Lande, hvorfra Impulserne til Aandslivets Fornyelse udgaar, var overmaade viglig. I Løbet af det 12. Aarhundrede blev Frankrig det kulturelt førende Land.

og mens det foregaaende Aarhundrede for Danmarks Vedkommende prægedes af Forbindelsen med England og Tyskland, indrettede man sig herhjemme hurtigt efter de nye Signaler. Saaledes blev det nu til Frankrig, de danske Stormænd sendte deres Sønner, deriblandt f. Eks. Absalon, for at blive uddannet. Dette fik vel først Betydning for Kirken og den teologiske Videnskab, men i Kraft af Kirkens dominerende Plads i Aandslivet naaede den nye Orientering hurtigt ud til andre kulturelle Omraader: Lovgivning, Lægevidenskab, Bygningskunst, Landbrug etc. Yderligere prægedes Valdemarstidens Historieskrivning heraf, og vor Middelalders største litterære Indsats overhovedet, Saxos »Gesta Danorum« (»Danernes Bedrifter«) tilhører netop denne Periode. Baade efter Omfang, Stil og Indhold har Saxos Danmarkshistorie Krav paa Opmærksomhed, Beundring og Taknemmelighed. Fortællingen om Danernes Bedrifter fra Hedenold til Pommerens Undertvingelse 1185, der har kostet sin Forfatter en Menneskealders flittigt Arbejde, er vort fornemste Vidnesbyrd om Valdemarstidens kulturelle Kulmination. Et Stykke Litteratur, der fuldt ud taaler at sammenlignes med, hvad der var frembragt uden for Landets Grænser, og enestaaende, naar man betænker, at dets Forfatter tilhørte en Nation, der laa i Periferien af den middelalderlige Latinkultur.

Om denne Danmarkshistorie vil de følgende Linier da handle. Til Forstaaelse af de Vanskeligheder, Fremstillingen af dansk, middelalderlig Historie i det hele taget er stillet overfor, fremdrages samtidig nogle af de Problemer, Saxo-Forskningen har tumlet med, og som fremdeles giver Anledning til Debat de Lærde imellem.

Hvorfor skrev Saxo?

I Indledningen til sin Krønike oplyser han selv, at hans Herre, Ærkebiskop Absalon paalagde ham at udarbejde et historisk Værk, som kunde bringe Bud til fjerne Egne og Tider om Danerfolkets store Minder. Et saadant Værk har Absalon uden Tvivl stærkt følt Manglen af under sit Ophold i Frankrig, hvor Kendskabet til Danmark og danske Forhold næppe har været imponerende. Med denne Tilskyndelse har Saxo da — omend med Betænkelighed — givet sig i Kast med Opgaven efterhaanden selv grebet af dens Storhed og Perspektiv. Som knyttet til Kongens og ganske særligt Absalons Kreds, og det vil igen sige til den Part, der sejrrigt var gaaet ud af den forudgaaende Tids Stridigheder, har han gjort disses Anskuelser til sine. Hans Værk er baaret af det Aandspræg, der var en Følge af Tidens Samdrægtighed mellem Kongemagt, Kirke og Stormænd.

I en Tid, da al boglig Dannelse var knyttet til det latinske Sprog, maatte et saadant Værk nødvendigvis skrives paa Latin for at kunne opfylde sin Mission, og paa Latin — et mesterligt, fejlfrit Latin — har Saxo da løst sin Opgave og med et Talent, der forklarer det Tilnavn, Eftertiden har givet ham: grammaticus, den fine Stilist og Sprogkender.

Hvem var Saxo?

Enhver dansk kender Navnet Saxo, den latinske Form for det danske Sakse, men vi maa i Sandhedens Interesse erkende, at hvad vi ved om ham og hans Liv er yderst smaat og endda temmelig usikkert. Til Gengæld har hans Indsats, hans Livsværk, sikret hans Navn Udødeligheden. Hvilke Oplysninger giver han selv og hans Samtid os?

Som Skik og Brug var, omtaler han sig selv i sin Indledning i beskedne, nærmest selvudslettende Vendinger. Han betegner sig dog som Ætling af Mænd, der tjente i Kongens Hird og tilføjer, at det saaledes er hans rette Arvelod at tjene Kongen, »om ikke med andet, saa dog med Aandens Vaaben«, et Vaaben Saxo, som naturligt er, nærer megen Agtelse for. Iøvrigt holder han sig overalt i sin Fremstilling i Baggrunden, nævner ikke sig selv ved Navn og fremhæver heller ikke, hvad man dog kunde vente, at ved den og den skildrede Lejlighed var han selv til Stede. At han var Sjællænder fremgaar derimod af hans Forkærlighed for denne Ø, »der bærer Prisen for alle Danmarks Lande ved sin Dejlighed«, og dens Beboere.

Svend Aggesøn nævner i sin kortfattede Danmarkshistorie fra omkring 1185, at Saxo »mere udførligt og elegant« er i Gang med et historisk Værk. Det latinske Ord, hvormed han betegner Saxo, contubernalis, Fælle, kan imidlertid fortolkes med forskelligt Sigte, uden at det er muligt at afgøre, hvilket Omraade Fællesskabet omfattede. Samtidig oplyses vi altsaa om, at Saxo har været i Aktion omkring 1185 og allerede da har været en anset Latinens Mester, hvilket forklarer, at Absalon i ham har set den rette Mand.

I Absalons Testamente nævnes en Saxo, der skylder at afgive to Haandskrifter, som Ærkebiskoppen har laant ham, til Klostret i Sorø. I Middelalderen var Klostrene jo i det hele taget Hjemstedet for den litterære Produkion og Stedet hvor Haandskrift-Bibliotekerne fandtes. Man ved ogsaa, at der har eksisteret et Haandskrift af Valerius Maximus med den latinske Paaskrift: Set Marie i Sorøs Bog, skænket af Herr Ærkebiskop Absalon. Da denne latinske Forfatter netop har været Saxos mest benyttede Forbillede, kan man gaa ud fra, at Testamentets og vor Saxo

er identiske, at Krønikeskriveren altsaa paamindes om at returnere eet af sine kæreste, litterære Hjælpemidler. Men Ordet clericus, hvormed Testamentet betegner Saxo, kan ligeledes fortolkes forskelligt, nemlig som en gejstlig Titel eller som Sekretær. Da Saxo i Testamentet netop figurerer jævnsides med Mænd, der var knyttet til Ærkebiskoppens Kancelli, maa den sidste Fortolkning antages at være den rette. Formentlig har han dog været gejstligt uddannet, med Studieophold i Frankrig, men uden Ordination og kirkeligt Embede.

Hvad der i Middelalderens følgende Aarhundreder sporadisk gives af Oplysninger om Personen er uden Værdi for os. Da Haandskriftet foreligger trykt i 1514, mindes kun hans Værk, hvortil Navnet Saxo knyttes. Kendskabet til selve Personen er gaaet i Glemmebogen. Tilnavnet grammaticus har fra nu af Hævd.

Som nævnt maa Saxo have været i Gang med sin Krønike omkring 1185, og formentlig er den afsluttet i det 13. Aarhundredes andet Aarti. Estlands Erobring 1219, der uvægerligt vilde være blevet fremhævet i Indledningen, omtales ikke, derimod visse nordlyske Felttog, der fandt Sted enten 1206 eller 1216. Saxos Levetid kan vi da skønsmæssigt sætte fra ca. 1150 til ca. 1220.

Krønikens Overlevering.

Sidder en Nutidslæser med et moderne, trykt Eksemplar af »Saxo« i Haanden, falder det ham vel naturligt at spørge, hvorledes den trykte Tekst forholder sig til de Ord og Sætninger, Saxo for ca. 750 Aar siden lod prente paa Pergamentet. Inden vi gaar over til en nærmere Omtale af hans Værk, vil det derfor være paa sin Plads at undersøge dets Overlevering nærmere.

Lad det være sagt straks: vi besidder i Dag desværre hverken Saxos Originalmanuskript eller blot en samtidig Afskrift deraf. Kun gennem Christiern Pedersens[1]) trykte Udgave fra 1514 kan vi danne os et fuldstændigt Billede af Saxos Kæmpeværk. Dets Omfang har stillet sig i Vejen for en Mangfoldiggørelse gennem Afskrifter, Datidens eneste, men møjsommelige Reproduktionsform, hvorimod forkortede »Bearbejdelser« lettere faldt i Pennen. (»Jyske Krønike«). Tidens Tand har i det hele taget ikke været vore middelalderlige Haandskrifter gunstig, et Forhold allerede Christiern Pedersen maatte sande, da han bestræbte sig for at finde et fuldstændigt Saxo-Haandskrift at basere sin trykte Udgave paa. Paa denne Udgave hviler da Ansvaret for vor Opfattelse af Saxos »Gesta Danorum«.

Hvorledes har Overleveringen fra Saxo til Christiern Pedersens Basis-Haandskrift været, og hvorledes har Oversættelsen fra Latin til Dansk formet sig?

Til Besvarelsen af det første Spørgsmaal maa vi undersøge de fattige Rester af middelalderlige Saxo-Haandskrifter, vi har. Af Værdi er kun et Par smaa Brudstykker fra henholdsvis ca. 1200 og ca. 1300. Af disse skal det ældste, paa Grund af dets ganske specielle Karakter, gøres til Genstand for særlig Omtale.

I Stadsbiblioteket i den lille vestfranske By Angers fandt man i 1863, indsat som Forsatsblade i Bindet om et Haandskrift fra det 15. Aarhundrede, et Brudstykke, et Fragment af »Gesta Danorum«. Det kongelige Bibliotek erhvervede 1878 Fragmentet, der — dets Lidenhed til Trods — uden Overdrivelse kan betegnes som det berømmeligste af alle vore danske, middelalderlige Haandskrifter. Angers-Fragmentet, som det kort kaldes, bestaar af fire Pergamentblade i Formatet 21× 15½ cm, hvis Skrift daterer det til

[1]) Jvf. »Ad Fortids Veje« 1943.

Tiden omkring Aar 1200, altsaa Saxos egen Tid! Senere Tilføjelser og Rettelser findes i stor Mængde mellem Linierne, hvorimellem der tilsyneladende forsætlig er stor Afstand, men desuden ogsaa i Marginen. Paa Basis af indgaaende Studier af Fragmentet, hvortil baade danske og udenlandske Forskere har ydet Bidrag, mener man at kunne fastslaa, at det maa opfattes som en Stump af Saxos egen Kladde. Brudstykket omhandler en Del af Skildringen af Kong Skjold. Trods de 7—8 Aarhundreders Afstand faar vi et Glimt af den arbejdende Krønikeskriver, et Indblik i hans Arbejdsmetode. At Skriften skulde være Saxos egen, kan dog næppe accepteres, formentlig er det en Skrivers foreløbige Renskrift, suppleret med Tilføjelser efter Diktat.

Udover Angers-Fragmentet har man herhjemme fundet et Par Brudstykker af nogle Haandskrifter i Folio fra en senere Tid, nemlig fra ca. 1300.

Sammenligner vi nu disse to Fragmenter med de tilsvarende Afsnit i Christiern Pedersens trykte Udgave, konstaterer vi, at Fragmentet fra ca. 1300 stemmer overens med den trykte Tekst, bortset fra uvæsentlige Detailler. Derimod er Afvigelserne større mellem 1514-Udgaven og — lad os blot sige — Saxos originale Tekst. Hvorvidt han yderligere har gennemarbejdet sin Tekst, eller Christiern Pedersens Basis-Haandskrift har været en »bearbejdet« Afskrift, maa staa ubesvaret hen. Der er ingen Tvivl om, at »Gesta Danorum« i Kraft af sin elegante Latin har dannet Grundlag for latinske Skriveøvelser o. l. Nogen som helst Ændring af det Aandspræg, Saxo har givet sin Tekst, er der imidlertid ingen Tale om.

Hvad endelig angaar Oversættelsen til Dansk, saa gælder naturligvis de samme Problemer som ved enhver anden Oversættelse fra et fremmed Sprog. Men Saxos Tekst

hører Middelalderen til, og Vanskeligheden bestaar i paa een Gang at kunne gengive hans Ord og Meninger og samtidig bevare de for ham karakteristiske, stilistiske Ejendommeligheder, hans udstrakte Anvendelse af Bogstavrim, ordsprogsagtige Udtryk o.s.v. Foruden omfattende latinske og historiske Kundskaber kræves der af den Oversætter, der skal løse Opgaven, en udstrakt Evne til at indleve sig i og gengive paa Dansk Saxos aandelige Særpræg.

Den til Dato bedste og derfor almindeligst citerede Oversættelse er Jørgen Olriks (2. Udgave fra 1925). Af ældre Forsøg skal nævnes Anders Sørensen Vedels[1]) fra 1575 og Grundtvigs fra ca. 1820, der dog begge snarest maa betegnes som fortræffelige Genfortællinger, med betydelige Friheder over for Saxos Tekst. Endelig foreligger Oversættelser af Schousbølle fra 1752 og Winkel Horn fra 1898, den sidste rigt illustreret af Louis Moe.

For Fuldstændighedens Skyld skal nævnes, at Oldtidshistorien er oversat til Engelsk og Tysk.

Forbilleder.

Ved Anlæggelsen og Udarbejdelsen af sit Værk maatte det for Saxo være naturligt at søge efter Forbilleder, hjemlige eller fremmede Historikere, hvis Værker kunde betegnes som Sidestykker til hans eget planlagte.

De hjemlige lod sig hurtigt overse. Hverken Roskildekrøniken (fra ca. 1140) eller Svend Aggesøns Danmarkshistorie (fra ca. 1185) kunde i Format og Stofmængde jævnføres med Saxos Storværk. Trykt fylder det ca. 1000 Sider. Var Svend Aggesøns Tendens i Hovedsagen i Overensstemmelse med Saxos egen, saa var Roskildekrønikens til Gengæld hans aabenlyse Modpol. Blandt de fremmede.

[1]) Jvf. »Ad Fortids Veje« 1943.

nationale Historieskrivere fandt han vel Mænd, hvis Værker virkede inciterende paa ham (Beda, Dudo, Galfred), men hvis Stil ingenlunde kom til at præge hans egen.

Paa dette Felt, saa vel som i sin Opfattelse af Historieskrivningen i det hele taget, er det ganske aabenbart, at han er gaaet i en grundig Skole hos de antike, latinske Forfattere og Digtere, som han sikkert i ganske særlig Grad er blevet fortrolig med under sit formodede Studieophold i Frankrig. Talrige Ord og Vendinger, Sætninger og Versemaal lader sig let henføre til Navne, der heller ikke er Nutiden fremmede, Navne, der hovedsagelig tilhører den romerske Litteraturs Sølvalder (1. og 2. Aarhundrede efter Kr.). De mest betydningsfulde har været Martianus Capella, Curtius Rufus, Justinus og Valerius Maximus, især den sidstnævnte Historiker.

Hans Kilder.

Til Løsning af den Opgave, Saxo havde paataget sig, har han maattet opspore og betjene sig af et omfattende Kildemateriale. I sin Indledning gør han rent skematisk Rede for sine mundtlige Kilder, men givet er det, at han ogsaa har benyttet de skriftlige Hjælpemidler, han forefandt.

Kvad og Sagn, der endnu levede i Folkemunde i Danmark, supplerede han med norsk-islandske Sagn, som han har hørt oldkyndige Islændinge fortælle. For Samtidshistorien og den nærmest forudgaaende Tid har Absalon og Hvideslægten, Kongen og hans Kreds, Hirdmænd, Stormænd og gejstlige været hans Hjemmelsmænd. Om mange af dem gælder det, at de er at finde i hans Samtidshistories rige Persongalleri. Men ganske særligt Absalon, hvis Person og Indsats dominerer Værkets sidste Fjerdedel, har

forsynet Saxo med Stof. At han endelig selv har været Vidne til enkelte af de Begivenheder, han skildrer, er overmaade sandsynligt.

Hans Brug af skriftlige Kilder begynder med den kristne Tid (Latinen): Adam af Bremens Bispekrønike (fra ca. 1070), Helgenlitteraturen fra det 12. Aarhundrede, Roskildekrøniken (fra ca. 1140), Svend Aggesøns Danmarkshistorie (fra ca. 1185) og formentlig et rigshistorisk, annalistisk Værk, der nu er gaaet tabt, men som ogsaa har været benyttet af Forfatteren af den islandske »Knytlingesaga«. Endelig maa nævnes offentlige Dokumenter, Breve o. l. fra de kongelige og ærkebiskoppelige Kancellier.

Det fortjener at fremhæves, at Saxo ogsaa har haft Øje for Runestene, Jættestuer o. l. arkæologisk Materiale uden at det naturligvis derfor har kunnet tjene ham som egentlig Kildemateriale.

Men sine Kilder bruger han med megen Frihed og Tendens og uden den kildekritiske Sans, der er saa karakteristisk for den moderne Historiker. Særlig Forkærlighed har han haft for sine mundtlige Kilder. Den religiøse Litteratur fremtræder hos Saxo i stærkt omdannet og »verdsliggjort« Form, undertiden bevidst, undertiden som Følge af at han foretrækker at benytte de mundtlige Kilder og alligevel vil have dem til at rime med de skriftlige. I det hele taget maa vi gøre os klart, at Saxo gerne tyede til mange Kilder, men kun brugte dem eller i hvert Fald ændrede deres Oplysninger efter den Plan, der laa til Grund for hans Krønikes Opbygning og Tendens.

Krønikens Inddeling.

Saxo indleder sin Krønike med et Forord, medens selve Skildringen af Danernes Bedrifter opdeles i 16 Bøger. Af

disse omfatter de 9 første Oldtidshistorien fra Dan og Angul til Gorm (den Gamle). Med 10. Bog paabegyndes Fremstillingen af den historiske Tid, og de sidste tre Bøger omfatter Perioden fra Kong Niels' Drab 1134 til Pommerens Undertvingelse 1185.

Skelettet i denne Fremstilling dannes af Kongerækken fra Dan til Knud den VI, eller — med Saxos egne Ord — den regerende Konge, Valdemar Sejrs, »navnkundige Rod og ældgamle Stamme«. For Oldtidshistoriens Vedkommende har det naturligvis for Saxo været en haabløs Opgave at gennemføre dette Princip, og som Følge af hans Modvilje imod at give Afkald paa det gode Stof, har den danske Kongerække faaet tilført et Antal Medlemmer, som Nutidens Historieforskning erkender slet ikke hører til her. Af de ca. 60 Konger, der anføres i Oldtidshistorien, kan ca. Halvdelen takke Saxo for deres Værdighed som Herskere over et samlet dansk Rige.

Imidlertid danner Kongerækken Saxos eneste Kronologi, intetsteds i Krøniken anføres Aarstal. Kun nævnes det, at Frode Fredegod, hvis Regeringstid danner Oldtidshistoriens store Midtpunkt, levede paa den Tid, da Verdens Frelser lod sig føde.

I Forordet tilegner Saxo Ærkebiskop Andreas Sunesøn sin Danmarkshistorie. Absalon, der ikke længere er blandt de levende, mindes som den, paa hvis Tilskyndelse Værket er blevet til, og som desuden har været ham en vigtig og højtskattet Kilde. Efter at have beklaget at det manglende Kendskab til det latinske Sprog har forhindret allerede tidligere Slægter i at optegne deres ovede Daad, nævner Saxo sine mundtlige Kilder. Han vender sig dernæst direkte til Kongen, Valdemar Sejr, og beder ogsaa ham tage Værket i sin Varetægt.

Som Afslutning paa sin Indledning og som Indledning

til den efterfølgende Danmarkshistorie giver han en geografisk Skildring af Danmark, Skuepladsen for Begivenhederne, men ogsaa de øvrige nordiske Lande mener han det hensigtsmæssigt at orientere sin Læser om.

Og saa gaar han til det, han egentlig har paa Hjertet!

Som nævnt har Saxo i Oldtidshistorien suppleret det hjemlige Sagn-Stof med en betydelig Mængde Eventyr- og Vikingesagaer af yngre Oprindelse. De to Grupper lader sig som oftest let skille fra hinanden.

Med det danske Sagnstof har han bevaret Resterne af den danske Helledigtning for Eftertiden. Den historiske Kærne, hvorom Sagn og Sange som Regel har dannet sig, lader sig kun ane. I den Form, de er kommet Saxo i Hænde, tolker de Folkets digteriske Syn paa dets egen Fortid, der fostrede Skjold, Amled, Uffe, Rolf Krake o.s.v. Saxo har fremhævet det gloriøse og opstillet Oldtids Daad som Forbillede for Samtiden, ligesom omvendt aktuelle Storhedsdrømme danner Grundlaget for hans Forestillinger om Oldtidens danske Magtstilling. Kongen, som Udtryk for den nationale Enhed er Saxos Ledemotiv, og for den hele Kongerække gælder det, at Kongens Egenskaber som Hærfører og Lovgiver er den Maalestok, hvorefter hans Eftermæle formes.

Det norsk-islandske Sagastof, der genfindes i Saxos Oldtidshistorie, tilhører en litterær Kategori, der betegnes som Fornaldarsagaer. De er karakteristiske ved deres Rigdom paa æventyrlige Hændelser og overnaturlige Væsner. Det vrimler med Jætter og Drager, Skjoldmøer og andre mytologiske Skikkelser, endog selveste Odin og Thor bidrager aktivt til Begivenhedernes Udvikling! Det maa dog erkendes, at Saxo stiller sig noget skeptisk over for disse Væseners Eksistens.

Den brogede Samling Oldsagn af vidt forskellig Oprin-

delse, Saxo præsenterer os for, lider i hans Genfortælling af adskillige Mangler. Hans Forstaaelse af deres Mening og indbyrdes Slægtskab er ofte bristet. Heroverfor maa vi dog ikke glemme, at vi er ham stor Tak skyldig, for at de overhovedet i Dag er os bekendte.

Overgangen fra Sagntiden til den historiske Tid betegnes almindeligvis som Værkets svageste Afsnit, hvilket har bevirket den Teori, at dette skulde være den sidst skrevne Del, den aldrende Skribents Værk. Imidlertid er det umuligt med Sikkerhed at sige noget om den Rækkefølge, hvori de forskellige Tidsafsnit har været underkastet Saxos Behandling. Selv har han tilsyneladende følt Manglen paa Kendsgerninger i dette Afsnit, hans stilistiske Virtuositet drives her jævnligt ud i det outrerede i Forsøget paa at tilsløre Stoffets Fattigdom. Der forekommer mange urimelige historiske Fejl, der kun kan hidrøre fra hans overfladiske Udnyttelse af ældre skrevne Kilder. Men ogsaa her er der indflettet ypperlige Sagn, som giver Afsnittet Værdi.

Med Skildringen af Svend Estridsøns Sønner — 11., 12. og 13. Bog — vokser Stoffet atter, og Fremstillingen bliver stadig mere omfattende og velkomponeret. Man mærker, at baade skriftlige og mundtlige Kilder flyder rigeligere. 13. Bog, der omfatter Kong Niels' Regeringstid (1104—1134), er een af Værkets bedste og ligesom Skildringen af den følgende Tids Kongekrige en velordnet og livfuld Fremstilling.

Saxo var naaet saa vidt i sin Skildring, at den Kreds, hvortil han var knyttet, og som først og fremmest repræsenteredes af Absalon, selv havde deltaget i Begivenhederne. 14. Bog, der omfatter Perioden 1134— 1174, svulmer fra Kongekrigenes Ophør 1157 ganske naturligt op og kommer til at omfatte omtrent en Fjerdedel af hele Værket.

Alligevel virker den til trods for sine mange glimrende og levende Enkeltskildringer svagere i Kompositionen end den foregaaende Bog.

De sidste to Bøger omfatter den korte Aarrække, der afsluttes med Pommerens endelige Undertvingelse og Bugislavs Hyldning af Kong Knud den VI 1185, en Finale, der ikke kunde passe bedre i Saxos Dispositioner og Forestillinger om Udviklingslinien i dansk Magtpolitik.

Stil og Fortællemaade.

Som tidligere nævnt bærer Saxos Stil stærkt Præg af hans Beundring for visse Forfattere fra den romerske Litteraturs Sølvalder. Ganske særlig afhængig har han været af Valerius Maximus, hvis litterære Udtryksmaade han har været saa betaget af, at det paa sine Steder nærmest skæmmer hans Stil. Her og der, saaledes hvor Stofmængden har været ringe, tager han sin Tilflugt til en overdreven Udfoldelse af stilistiske Virkemidler, der paa Nutidslæseren virker trættende og søgt.

Ordrig og malende er Saxo ustandselig. Han gengiver de gamle Kvads ordknappe Form i langstrakte Versemaal. Lyrisk og dramatisk, med en veludviklet Sans for Sprogets Musik, former han sin Fremstilling. Han gaar stærkt op i den skildrede Daad og vender sig jævnligt direkte kommenterende til Læseren. I Modsætning til andre middelalderlige Forfattere har Biblens særprægede Udtryksmaade kun sat sig faa Spor i hans Værk.

Saxos Styrke er Skildringen af de ydre Tildragelser, »Bedrifterne«. Den historiske Sammenhæng, de Faktorer af politisk, økonomisk og aandelig Natur, der sætter Begivenhederne i Drift, har han ingen dybere Forstaaelse

for. Kun undtagelsesvis giver han et samlet Billede af sine Personers Karakter.

Hans Fortællemaade bærer i det hele taget stærkt Præg af det omfattende, mundtlige Kildemateriale: Fortællingen. Hans Krønike er een lang Fortælling, og Saxos Fortælleglæde er umaadelig.

Saxos Aandspræg.

Saxo skrev sit Værk til Ihukommelse af Danernes Bedrifter, et Maal, han aldrig taber af Syne. Hans Krønike er en begejstret Beretning om danske Helte og dansk Daad. Som Kongen maa staa til Regnskab for sine Gerninger, saaledes underkastes alle de øvrige Personer en Vurdering, der som oftest munder ud i en Lovprisning eller en Fordømmelse.

Hvilke Egenskaber lagde Saxo da til Grund for sin Bedømmelse af Menneskets Værd? Besvarelsen heraf bliver ensbetydende med en Karakteristik af ham selv, af hans Aandspræg.

I Højsædet sætter han Personegenskaber som Mod, Æresfølelse, Højsind, Troskab, Selvbeherskelse og Udholdenhed, og hans Anerkendelse er lige oprigtig, hvadenten de træffes hos Ven eller Fjende. Ogsaa hos Kvinden hilser han med Glæde disse Karaktertræk. Hans Syn paa Kvinden er i det hele taget kun lidt præget af den Ridderskabets Aand, der netop paa hans Tid var ved at trænge igennem.

Fuldt til sin Ret kommer efter Saxos Mening disse Karaktertræk hos den haardføre og tapre Kriger og hos den raadsnare og myndige Statsmand. Forenes yderligere disse to Skikkelser i een, kender hans Beundring ingen Grænser. Netop saaledes opfattede han Absalon, hvis Per-

son og Indsats i Saxos Fremstilling stiller Kongen, Valdemar den Store, noget i Skygge. I Svend Aggesøns Danmarkshistorie er Forholdet nærmest omvendt. Sandheden er vel at finde et Sted mellem de to Standpunkter, der hver for sig er farvede af deres Ophavsmænds Sympatier.

Saxos Fædrelandsfølelse er karakteriseret ved sin stærke Danskhedsfølelse og udtalte Kongetroskab, og i Tilslutning til Handlingsforløbet faar han Lejlighed til med aaben Natursans at skildre Landet, hvor Danerne har hjemme.

Hans Opfattelse af Samfundet og dets Ledelse er alt andet end demokratisk. Han er en varm Tilhænger af den stærke Kongemagt. Ved Kongens Side placerer han Stormændene, de overlegne i Forstand og de overlegne i Kamp, mens det menige Folk er uden politisk Dømmekraft, ustadigt og letbevægeligt, et let Instrument at spille paa for den oratoriske Begavelse. Og skal man tro Saxo, var der blandt Danerne ingen Mangel paa oratoriske Begavelser!

Som Stormændene bør være Kongens stadige Støtte, saaledes ogsaa Kirken. Saxo indtager ingen særskilt kirkelige Standpunkter, saaledes som Forfatteren af Roskildekrøniken gør det, og hvem han følgelig er i stærk Opposition til. Overhovedet interesserer han sig kun i ringe Udstrækning for Kirken og dens Arbejde, i hvert Fald fortrinsvis hvor den faar Indflydelse paa hele Rigets Skæbne. Efter samme Princip formes Skildringen af Absalon, hvis betydelige kirkelige Virke ganske træder i Baggrunden for hans politiske og militære Indsats. Helgenlitteraturens Kongeskikkelser bliver paa samme Maade hos Saxo politiske, ikke religiøse Martyrer o.s.v.

— — —

Lad os til Slut stille Spørgsmaalet: opnaaede Saxo sit Maal at skabe et dansk historisk Værk, der til fjerne Tider og Egne kunde bringe Bud om Danernes Bedrifter fra Hedenold til hans egen glansfulde Tid?

Svaret maa uden Reservation blive bekræftende. Vel havde »Gesta Danorum«s Omfang og latinske Sprog hindret en Udbredelse, der kunde gøre den til en Folkebog i Aarhundrederne, der fulgte, men de Lærde saavel i Danmark som uden for Landets Grænser forstod fuldt ud at værdsætte hans Bedrift. Og da hans Ry i det 16. Aarhundrede spredtes og voksede med de trykte Udgaver og Oversættelsen til Modersmaalet, blev Krøniken ikke blot til Glæde for dem, der var Latinen mægtig, men ogsaa for den historisk interesserede Almenhed.

Men Saxos Indflydelse er naaet videre.

Man har før — især for Samtidshistoriens Vedkommende — tillagt ham stor Værdi som historisk Kilde. Men hans tydelige Tendens, hans Stilling som Pennefører for det sejrende Parti, hans Iver efter at hæve Danernes Berømmelse, og hans Reservation og Fjendtlighed over for især vore sydlige Naboer og de hjemlige »tabende« gør, at hans Værk som Kilde for den ældre Middelalderhistorie maa anvendes med overordentlig Kritik.

Det er dog først i det 20. Aarhundrede, at man klart har indset dette Forhold. Senere middelalderlige Fremstillinger af Danmarkshistorien, saavel som Renaissancetidens o. s. f. byggede ret kritikløst paa hans Fremstilling, i hvilken man mente at finde en tro Gengivelse af de forefaldne Hændelser, deres Aarsager etc.

Hans Værk har været og er fremdeles en uudtømmelig Kilde at øse af for talrige Kategorier af Aandslivets Mænd. Digtere og Videnskabsmænd staar i Gæld til Saxo. En stor Del af det 19. Aarhundredes danske Digtere fandt hos

ham Emner og Inspiration, og for den »almindelige« Historiker, for Sagnforskeren og for Religions- og Litteraturhistorikeren er Saxos Bog fremdeles et Hjælpemiddel af uerstattelig Værdi, en Materialesamling uden Lige.

Men først og sidst fortjener han at kendes og læses af de Mænd og Kvinder, der i Dag lever i Landet, som var Skuepladsen for »Danernes Bedrifter«.

Litteratur:

Hal Koch: Det danske Folk 1042—1241. Schultz Danmarkshistorie I. Bd.
Lauritz Nielsen: Danmarks middelalderlige Haandskrifter.
Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark.
Jørgen Olrik: Sakses Danesaga. Indledningen.
Oluf Friis: Den danske Litteraturs Historie. I. Bd.

KONG FREDERIK III.s KRONING

ET TREHUNDREDAARSMINDE

Af Arkivar *Henry Bruun*.

At Christian IV. døde 1648, husker de fleste af os fra Skolen. Langt færre ved, naar paa Aaret Dødsfaldet indtraf. Den gamle Konge drog sit sidste Suk i et af de smaa Gemakker paa sit kære Rosenborg en mørk Vinteraften sidst i Februar. Det var i Datidens fornemme Kredse almindeligt, at der hengik lang Tid mellem Døden og Begravelsen; men Christian IV.s Tilfælde blev usædvanlig grelt; hans Lig kom til at henstaa ubegravet i henved ti Maaneder.

I den lange Mellemtid var meget hændt. Hvem der nu skulde være Konge, var paa Forhaand ikke aldeles afgjort. Den »udvalgte Prins«, Christian IV.s Søn af samme Navn, var død Aaret før, og nogen ny Tronfølger havde man ikke naaet at faa udset. 18. April valgte Rigsraadet hans 40-aarige Broder Frederik. Det var dog kun det første Skridt. Tilbage stod det vigtigste: Forhandlingen om Vilkaarene for Tronbestigelsen. De trak ud i Ugevis; først 8. Maj kunde Hertug Frederik sætte sit Navn under Haandfæstningen, der meget væsentligt indskrænkede hans Handlefrihed. Endda opnaaede han derved indtil videre kun Titlen af udvalgt Prins; Konge af Danmark blev han først ved Hyldingen, der fandt Sted i København 6. Juli. Her mødte Stænderrepræsentanter for alle Rigets Dele; de aflagde Hyldingsed, og Kongen gentog sin Underskrift paa Haandfæstningen. Men ogsaa i Norge og Hertugdømmerne skulde han hyl-

des; han rejste derfor i Efteraarets Løb først til Christiania, hvor Svogeren Hannibal Sehested beredte ham en storslaaet Modtagelse og sørgede for, at den norske Hylding fik et langt mere festligt Præg end den københavnske, og derefter til Hertugdømmerne, hvor Hyldingen fandt Sted i Flensborg 6. Okt. Alle disse Møders, Rejsers og Forhandlingers Omstændelighed var det, der bevirkede, at Tronskiftets afsluttende og højtideligste Led, den gamle Konges Ligfærd og den nyes Kroning, Festligheder, som man ikke mindst i Betragtning af Tidens Rejsebesværligheder fandt det mest praktisk at fejre med faa Dages Mellemrum, trak ud til helt hen imod Aarets Slutning.

Den kgl. Postrytter, der forlod Flensborg den 3. Okt., har haft en tung Sæk ved Sadelknappen. I den laa Indbydelserne. For det første naturligvis til Rigsraadets Medlemmer; det var endda ikke saa mange, kun 17 i alt; til Gengæld skulde de møde en Uges Tid før de andre Gæster, saa der blev Tid til Forhandlinger. Størst Besvær havde Kancelliskriverne haft med Skrivelserne til de danske Adelsmænd; af dem var der ca. 300, og saa skulde der endda passes paa, at Opfordringen til at medtage Hustruer og Jomfruer udelodes i Brevene til de adelige Ungkarle og Enkemænd. Af de norske Herremænd indbødes kun en Snes Stykker; til Gengæld var de adelige Enker en stor Gruppe, ikke langt fra de 100. Hofmester Henrik Ramel paa det ridderlige Akademi i Sorø fik Besked om at »forløve« saa mange af de unge Herremænd dernede som muligt, saa de kunde se Bladet vende sig i Rigets Krønike. Ogsaa Bisperne fik Brev om at indfinde sig med Katedralskolernes Professorer og Lektorer — dog mærkeligt nok kun til Begravelsen; samme Begrænsning gjaldt for de højlærde ved Københavns

Universitet med Kommunitetets Studenter. Naar hertil føjes, at man ogsaa kunde vente Repræsentanter for Hertugslægterne i det delte Sønderjylland og for enkelte af Nordtysklands Fyrsteslægter, vil man forstaa, at det var mange fornemme Følger, der i de mørke Dage midt i November til Vogns eller til Hest passerede Københavns Porte for siden at sprede sig til Residensstadens mange Adelsgaarde eller de langt færre standsmæssige Herberger. »Store Lækkerbisken« paa Amagertorv har sikkert haft alle sine Gæsterum i Brug.

18. November fandt Bisættelsen Sted i Frue Kirke. Fra det tidlige Morgengry ringede alle Byens Kirkeklokker. Som sædvanligt ved Datidens Begravelser spillede Skoledrengene, »Peblingene«, en stor Rolle; ikke mindre end 132 Par indledte det lange Sørgetog. Umiddelbart efter dem fulgte Studenter, Professorer og gejstlige. Fanebærere med floromvundne Faner, Heste i sorte Skaberakker og Adelsmænd med brændende Fakler gik foran den kongelige Kiste, der var dækket af et sort Fløjlstæppe med en mægtig Sølvkrans og bares af 32 Adelsmænd under en sort Himmel; efter den kom i Sørgekapper det adelige Følge, den nye Konge, hans fyrstelige Slægtninge og Gæster. Hovedtalen holdtes paa Latin af Sjællands Biskop; da Sørgehøjtiden var forbi, og det fornemme Følge forlod Kirken, drønede Afskedssalut fra alle Voldenes og Flaadens Kanoner med tungt Ekko gennem den gamle Bys snævre Stræder.

De følgende Dage forløb i Ro. Kun Hofembedsmændene og deres talrige Tjenere havde fuldt op at gøre med Forberedelserne til Kroningen. Hovedtrækkene i den forestaaende Ceremoni kunde dog ikke volde Hovedbrud; dem havde aarhundredlang Overlevering forlængst fæstnet. Som saa meget andet i gammel euro-

Frederiksborg.

Kong Frederik III.
Maleri af Karel van Mander.

pæisk Kultur har ogsaa Kroningsakten sine Rødder baade i antik og i bibelsk Tradition. Som den dukker op i den ældre Middelalders germanske Kongeriger, er den snarest et Laan fra det byzantinske Kejserdømme, men den kombineres tidligt med Salvingen, som er en rent jødisk Skik, velkendt fra det gamle Testamente. Derved blev den en udpræget kirkelig Ceremoni, en religiøs Indvielse til Kongegerningen og et Udtryk for, at Kongen ved Kirkens Mellemkomst modtog sin Magt af Guds Haand. Den første kendte Kroning i Norden var

den i Ringsted 1170, hvor en syv Aars Dreng, den senere Knud VI., modtog Kronen af Ærkebiskop Eskils Haand; og dennes Eftermænd i Lunds Ærkesæde forrettede stadig Kroningerne — ogsaa de nordiske i Kalmar 1397 og Ribe 1443 —, lige til de ved Reformationen afløstes af Sjællands Biskop. Senest fra det 15. Aarhundrede medvirkede Rigsraadet ved den højtidelige Handling.

Torsdag den 23. November 1648 Kl. 10 Formiddag samledes Kroningsprocessionens fornemste Deltagere paa Københavns Slot i den Sal, der gik under Navnet Sommergemakket. Da alle var forsamlet, aabnedes Døren til Kongens Kammer, og Frederik III. traadte ind, iført en pragtfuld sort og sølvbroderet Dragt. Han tog Plads paa et sort Fløjlstæppe, hvor Fyrster og Gesandter kom hen og gav ham Haanden. Udenfor paa Slotspladsen førte imens den kongelige Staldmester Kongens Ridehest frem; den var iført sort Skaberak og smykket med prægtigt Ridetøj. Da alt var rede, klang festlige Trompetsignaler, og Ordensmarskaller og Pager kom nu i travl Bevægelse med at anvise hver enkelt sin Plads i det lange Optog, der maa have omfattet henved 600 Personer.

Forrest af alle gik en Paukeslager -- »Puckenslaer« som det hedder i Samtidens Sprog — omgivet af seks Trompetere med Sølvinstrumenter. Musikerne var sortklædte, men over dem blafrede hvide Faner med Guldbroderi, hvori vistes Rigsvaabnet og Kongens Valgsprog »Deus providebit« (Ved Guds Forsyn); langs Fanestængerne flagrede sorte og hvide Baand. Efter denne Gruppe gik til Fods og i Geled, tre i hver Række, først de seks Ordensmarskaller, saa hele den øvrige Adel, baade Hofjunkerne og de mange indbudte Herremænd; beredne,

paa Heste fra den kongelige Stald, var derimod de fremmede Fyrster eller deres Stedfortrædere, mens deres Følge maatte gaa; det samme gjaldt en halv Snes Gesandter fra de vigtigste Hansestæder og et Par holstenske Landraader. Processionens anden og fornemste Del indlededes af et nyt Musikkorps fra det kongelige Kapel: atter en Paukeslager, men denne Gang omgivet af tolv Trompetere. Bag dem kom Rigsraadets højadelige Herrer til Hest, to og to, med Klæder og Kapper af sort Fløjl; en af de sidste var Hannibal Sehested, Norges Statholder. Nu fulgte fire fornemme Ryttere enkeltvis, Rigets højeste Embedsmænd; højt hævet over Mængden bar de Kronregalierne, saa de skuelystne Københavnere for en Gangs Skyld kunde faa et Glimt af disse hemmelighedsfulde og uhyre kostbare Klenodier, der til daglig laa vel forvaret bag Laas og Slaa i Skatkammeret. Rækkefølgen var: Rigsadmiralen, den aldrende Ostindiefarer Ove Gedde med Rigsæblet; Rigsmarsken, den iltre, sortskæggede Officer Anders Bille med Kroningssværdet; Kongens Kansler og Rigsraadets Leder, den værdige, bekymret konservative Christen Thomesen Sehested med Scepteret; sidst, bred og selvbevidst, den berømteste af dem alle, Rigshofmesteren Corfitz Ulfeldt, paa den Tid mægtigere end nogensinde; det følte naturligt, at netop han bar Kronen. Hver af de høje Herrer havde ved sin Side en Kancellisekretær, hvis Opgave det var at tage mod Regalet, mens Bæreren kom i Sadlen eller stod af Hesten. Efter denne Gruppe fulgte, under en stor sort Fløjlshimmel, som to Hold paa hver tolv Adelsmænd skiftedes om at bære, Kong Frederik III. selv. Han var Midtpunktet, og utallige Blikke rettedes nysgerrigt eller opmærksomt forskende mod den omtrent 40-aarige Mands næppe velkendte Træk — det brede Underansigt med den

kraftige Dobbelthage, de spillende brune Øjne og det lange sorte Haar, der naaede ham til Skuldrene. Han var omgivet af en Livvagt paa 24 sortklædte Hellebardister og af en Flok af Pager og Lakajer, hvis hvide Silke- og Fløjlsdragter virkningsfuldt lyste op efter de noget monotone sorte Rækker. Toget sluttedes af endnu en Gruppe fyrstelige Gæster. Det eskorteredes i hele sin Længde af 80 sortklædte Drabanter; langs dets Vej dannedes Spalier, paa Slotsholmen af to Kompagnier hvervede Knægte, over Amagertorv og langs Strøget af Københavns Borgervæbning.

Ved Gammeltorv svingede Processionen til højre op mod Frue Kirke, der siden Reformationen var Landets Hovedkirke og det Sted, hvor Kongekroningerne regelmæssigt fejredes. Baade Bygningen selv og dens Omgivelser var meget forskellige fra de nuværende. Omkring den laa en lille Kirkegaard med Mur ud til Nørregade; Bygningens Ydre kan man bedst forestille sig, hvis man kender St. Petri i Malmø; ogsaa Aarhus Domkirke lignede den til en vis Grad, især ved Sydsidens takkede Kapelgavle og det vældige Vesttaarn, hvis ottekantede kobbertækte Spir var omtrent lige saa højt som Raadhustaarnet nu. Det indre var et treskibet sengotisk Rum, men i sit Inventar præget af Renaissancetidens Træskærerkunst og ikke mindst af, at Kirken var kommet paa Mode som fornemt Begravelsessted; Gulvet var aldeles belagt med Gravsten, Vægge og Piller dækket af Epitafier i Sten eller Træ. — Nu var Kirken smykket til Fest; rødt Klæde dækkede de mange Pulpiturer, baade i Koret og nede i Skibet, hvor Musikanterne stod. De fleste af Kroningsgæsterne maatte nøjes med en Plads i Hovedskibet eller et af Sideskibene; kun de allerfornemste kunde rummes i Koret, der var forholds-

vis lille. I dettes højre Side, ret nær Alteret, stod paa Tæpper en Stol af Sølv med Forgyldning; det var Kongens Plads, og over den hævede sig »en meget skøn og herlig Himmel paa fire Guldpiller med Guld og Perler rig bardyret«. Lige overfor stod en tilsvarende Tronstol, der skulde bruges næste Dag ved Dronningens Kroning, men foreløbig stod tom; Sofie Amalie overværede *ikke* sin Ægtefælles Kroning. De faste Stole i Koret var dækket af Tæpper og forbeholdt de fyrstelige Gæster; til begge Sider for dem var stillet Stole med rødt Fløjlsbetræk til Rigsraaderne.

I Kirken var Konge og Adel Gæster, Gejstligheden Vært. Den repræsenteredes af tre af sine højeste Embedsmænd, Bisperne i Sjællands, Skaanes og Fyns Stifter, der fungerede som »Ordinatorer«. Af disse tre var dog Hovedskikkelsen den førstnævnte, Jesper Brochmand; baade i Kraft af hans formelle Stilling som den danske Kirkes Primas og af hans betydelige Personlighed blev det ham, der kom til at præge Kroningsgudstjenesten. Paa det Tidspunkt var han en ældre Mand — han døde fire Aar efter —, men endnu usvækket baade legemligt og aandeligt. Hans kraftfulde Skikkelse bar med naturlig Værdighed den guldstukne Bispekaabe, og hans Ord faldt med en Myndighed, der ikke blot skyldtes hans Alder, Lærdom og Erfaring, men dybest fik sin Vægt fra en modnet og alvorlig personlig Overbevisning.

Straks da Præludiets sidste Toner var døet bort under de høje Hvælvinger, tog Brochmand Ordet og holdt en pompøs Indledningstale paa Latin. Den var ganske kort, men af vægtigt Indhold. Henvendt til Gud sagde han: »Du har selv i Dit evige Raad bestemt Frederik III. til Konge«, og til denne selv: »Høje Konge, Dig vil

Frederiksborg.

Jesper Rasmussen Brochmand.
Maleri fra 1648.

Gud i Dag kalde til at tage Del i hans Værdighed; ikke med min, men med Guds egen Røst vil Du høre Ordet: »Jeg har sagt: I er Guder«. Den umaadelige Magt, Gud udøver i alle Verdens Riger, den vil han i Danmarks og Norges herlige Lande dele med dig.« Uden Omsvøb, med fortættet Fynd udtalte Brochmand den nye Tanke om Kongedømmet af Guds Naade — den samme, hans Eftermand Hans Svane tolv Aar senere skulde omsætte i Handling — og det for en adelig Tilhørerskare, hvis Flertal havde en ganske anden Samfundsopfattelse — faa Skridt fra Taleren sad tavs lyttende hans bitre Uven Corfitz Ulfeldt!

Under Brochmands Tale var de fire Rigsraader, som havde medført Regalierne, een for een gaaet frem til Alteret, hvor de med Knæfald og en kort Bøn »opofrede« og nedlagde deres Byrder. Nu fremtraadte Bisperne fra Lund og Odense og oplæste hver sin af Dagens velvalgte Bibeltekster; det var 5. Mosebog 17, V. 14—20, hvor Moses skildrer, hvordan den Mand skulde være, hvem Israel skulde tage til Konge, og 1. Kongernes Bog 2, Vers 1—4, den døende Davids Formaning til Salomon. Over disse Tekster holdt Brochmand paa Dansk en Bibellæsning, der maa have forekommet kort for dem, der var vant til Tidens Prædikener; den varede næppe stort over en halv Time. Den var spækket med gammeltestamentlige Skriftsteder, og Navnene Saul, David og Salomon kom jævnligt igen; de gamle Jødekongers Historie blev brugt som et Fyrstespejl paa godt og ondt. Det skal siges til Brochmands Ros, at lige saa lidt han i sin Indledningstale havde talt Adelen til Behag, lige saa lidt smigrede han nu for Kong Frederik. Et Par Eksempler vil vise, hvor aktuelt og frimodigt han fortolkede Bibelordene. Der stod i Mosebogen, at den rette Konge ikke

skal have mange Heste; det blev i Brochmands Udlægning følgende: »Krigsrustning til Landenes nødvendige Forsvar vil Gud ikke have forbudt; men at Herrerne enten vil hovmode sig af deres Vælde eller forlade sig paa deres Rytteri eller ved mange Krigsfolk uden højeste Fornødenhed betynge Undersaatterne, det vil Gud Herren ikke taale.« Det hed i Teksten, at Kongen ikke skulde »samle sig saare meget Sølv og Guld«; det forklarede Brochmand paa tilsvarende Maade saaledes, at det vel var lovligt at have en Reserve til Anvendelse i Krigsnød, men syndig Overdrivelse, »naar Herrerne udsuge Undersaatterne, for at de ikke skal lide Mangel i deres Skatkammer til ufornøden Brug, til Pragt og Pral i Klæder, Bygninger, i Gæstebud, i den store Hofholdning, i mange og unyttige Personers overflødige Underhold«. I djærve Ord som disse var der god dansk gejstlig Tradition fra Anders Sørensen Vedels Ligprædiken over Frederik II. eller Mester Ole Vinds Tordentale til Hofmændene, holdt netop i Frue Kirke.

Efter Prædikenen blev den gamle latinske Salme »Veni sancte spiritus« — nu velkendt i Grundtvigs Gendigtning »Kom Gud Helligaand, kom brat« — afsunget som Vekselsang, og derefter begyndte det egentlige Kroningsritual. Rigsraader førte Frederik III. op til Alteret, hvor han tog Plads i en pragtfuld Stol. Kansler Christen Thomesen opfordrede i en kort Tale Biskop Brochmand til »paa Guds Vegne« at salve og krone Kongen; den tiltalte indvilligede og vendte sig derpaa til Frederik III: skønt alle tilstedeværende var forvisset om, at han som en god Konge vilde fremme Evangeliets Sag og »holde Landet ved Lov og Ret«, var det dog Rigsraadets og alle Stænders Ønske, at han med Ed vilde bekræfte sine derom givne Løfter. I sin Egenskab af Rigshofmester oplæste

Ulfeldt nu Haandfæstningen, som Frederik III. derefter med Haanden paa det ny Testamente ædeligt forpligtede sig til at overholde. Efter nogle indledende Ord fremtog Sjællands Biskop den lille diamantbesatte Gulddaase, som indeholdt Salven; han rakte den til Biskoppen af Fyn, som holdt den, mens Brochmand salvede Kongen paa højre Haandled og mellem Skuldrene »korsvis« i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn til Tegn paa, at han var viet til at tjene den salvede Konge Jesus. Bispen bad derefter Rigsraaderne føre Kongen ind i »det tilberedte kongelige Paulun« — maaske et af Korets Kapeller —, for at han der kunde iføres Kroningsdragten.

Ventetiden under denne Omklædning udfyldtes med Messetjeneste og Kirkemusik. Ret snart vendte dog Kongen tilbage, nu ført en lang sølvbroderet Kjortel foret med Hermelin. Han tog atter Plads foran Alteret, denne Gang for at modtage Regalierne.

Det første af disse var Sværdet, som Biskop Brochmand tog fra Alteret og trak ud af Skeden, som han gav Fyns Biskop at holde; selve Vaabnet rakte han derimod til Kongen, som atter gav det til Rigsmarsken; denne stak det i Skeden, og ved Sværdbæltet fæstede Brochmand det nu om Kongens Lænd, idet han formanede ham til at beholde det i Skeden saa længe som muligt. Nu drog Kongen det, og idet han fulgte en mærkelig gammel Skik, som indgik i Kroningsritualet, slog han »vældeligen med Fladen i alle fire (Verdens)hjørner«. I kraftige Ord tilsagde Ordinator ham nu Guds Bistand, naar han med Rette drog Sværdet, f. Eks. naar Guds Ære angrebes eller Landene fjendtlig antastedes. Koret sluttede med at afsynge en Motet, en flerstemmig Kantate uden Musikledsagelse, bygget over Davids 20. Salme, der indeholder en Bøn for Kongen under Krig.

Ceremoniens højtideligste Led, Kroningen i snævreste Forstand, indlededes med, at Brochmand bad Rigsraaderne »umage Eder hid og træde frem til Herrens Alter og tilhjælpe at sætte i den højlovede Trefoldigheds Navn Hans Kongelige Majestæt den kongelige Krone paa Hovedet; og hvo af Eder, I gode Herrer, som staar langt borte, han udrække sin Arm og tage fat paa Kronen; thi saadan Ære fremfor alle andre Eder sømmer«. Den Kreds af Mænd, hvem Forfatningen tillagde Retten til at vælge Kongen, fik dermed den symbolske Ære, der tilkom dem. Efter Knæfald for Alteret løftede Biskoppen Kronen ned og satte den med nogle Raaders Bistand paa Frederik III.s Hoved; mens han derefter tolkede Kronen som Kongemagtens Symbol og formanede Kongen til at bære den med kristelig Ydmyghed, gik de øvrige Raader een for een frem og berørte ærbødigt Kronens gyldne Takker.

Overdragelsen af Scepteret — Spiret, som det dengang med et godt dansk Ord kaldtes — og af Rigsæblet foregik paa lignende Maade; de fortolkedes som Tegn henholdsvis paa den fyrstelige Retfærdighed og paa det evige Kongerige, der ventede Monarken, naar det timeliges Dage var talt.

Kongen forlod nu Alteret og vendte tilbage til sin første Plads til højre i Koret. Igen indskødes et musikalsk og liturgisk Mellemspil: Koret sang flerstemmigt en anden af Davids Salmer; under Orgelspil modtog Kongen de fornemste Herrers Lykønskninger; endelig blev den gamle Sejrshymne Te Deum afsunget under Biskop Hans Mikkelsens Ledelse.

Endnu et egenartet Optrin stod tilbage. Med Kroningssværdet draget gik Kongen atter frem for Alteret, hvor han af Brochmand fik overrakt Evangeliebo-

gen; og med disse to Ting, Sværdet og Bogen, i hver sin Haand blev han staaende, mens Kansler Christen Thomesen oplæste en Tekst af Matthæusevangeliet. I dette ejendommelige Tableau har sikkert et Flertal af Tilskuerne set et enkelt og gribende Udtryk for Kongedømmets dobbelte Kald.

En afsluttende Tale af Brochmand endte med Bøn for Kongen. Allersidst fik en dansk Salme sin beskedne Plads i Festgudstjenestens lange Kæde.

Langsomt tømtes Kirken. Frederik III. beholdt Kroningsdragten paa; to Kammerjunkere maatte bære dens Slæb. Processionen tilbage til Slottet formede sig omtrent som den foregaaende, dog red Kongen nu paa en anden Hest, med Sølvsko, og under en anden Himmel, som bares af fire Rigsraader. Selv bar han Krone og Scepter og havde Sværdet ved Siden; Rigsæblet fik derimod Ove Gedde af praktiske Grunde tilbage. Paa Vejen gennem Gaderne udstrøede Herolder Skuemønt med Kongens Billede. Paa Amagertorv passerede Toget en stor Æresport med latinske Indskrifter; paa Tribuner foran den modtoges det af tolv adelige Børn, iklædt »lange hvide Skjorter, med Palmer i Hænderne og Kranse paa Hovederne«. Paa den anden Side af Æresporten spillede et Orkester. Da Kongen naaede Slottet, lød som paa Begravelsesdagen Salut fra alle Voldenes og Orlogshavnens Kanoner.

Mens Kokkene svedte i Kælderetagen, paraderede Københavns Borgervæbning under sine maleriske Kvarterfaner paa Slotspladsen. Fra Sommergemakkets Vinduer var Kongen og hans Gæster ogsaa Vidner til, hvordan en stor Okse »fyldt med al Slags Vildt, Fugle og stegt« blev prisgivet og »med stor Furi af nogle Hundrede Mennesker udi en Hast bortrevet«.

Ogsaa et Springvand, der i tre Timer sprang med rød og hvid Vin, gjorde stor Lykke.

Hen paa Eftermiddagen svingede den ene Karosse efter den anden med festklædte Adelsdamer ind gennem Slotsporten; maaske brødes Rækken af en og anden nymodens Bærestol. Og saa kom omsider det Øjeblik, da Dørene kunde aabnes ind til Riddersalens lange, festligt smykkede Borde. Havde Kvinderne Dagen igennem maattet nøjes med højst en beskeden Tilskuerplads, fik de nu rig Lejlighed til at indhente det forsømte. Under Riddersalens Lysekroner mødtes Sofie Amalie og Leonora Christine, og de unge Adelsjomfruer fra de ensomme Herregaarde fik en Oplevelse, som de langt ind i næste Konges Tid kunde fortælle deres Børnebørn om. Først paa et for Datiden saa usædvanlig sent Tidspunkt som Midnat sluttede Festen med et stort »Fyrværk« i Slotsgaarden.

Et festligt Skuespil var til Ende. Var det andet og mere? — Har en og anden Jeronimus hovedrystende betvivlet, at Rigets Finanser efter den sidste ødelæggende Krig tillod en saadan Ødselhed, saa har Tvivlen saavist ikke været ugrundet. Og den Samdrægtighed, der udadtil havde præget Hylding og Kroning, var unægtelig mere Skin end Virkelighed; under den lurede dybe politiske Modsætninger, de samme, der tolv Aar senere førte til, at Kongen løstes fra sin Ed paa Haandfæstningen. Ikke des mindre vilde det være en forhastet Dom at affærdige Kroningen som en ligegyldig Ceremoni uden dybere Mening. Den havde sine solide Rødder i Folkets Tradition og Retsopfattelse; og man maa tage sig i Agt for at overse, at den i sig selv var en kirkelig Handling, der for den danske Menighed havde samme alvorlige Betydning som endnu Daaben eller

Brudevielsen, og som, især naar den forrettedes af en saa betydelig Personlighed som Brochmand, vel var i Stand til at efterlade et varigt Indtryk. Den salvede og kronede Konge var omgivet af en Ærefrygt, som Nutidens Statsoverhoveder maa undvære.

Litteratur:

Jesper Brochmand: Friderich dend Tredies Kongelige Kroning Korte Beskrivelse. 1650.

Knud Fabricius: Kongeloven. 1920.

Henry Bruun, født 1903, cand, mag. 1928, Arkivar ved Rigsarkivet fra 1938. — Forfatterskab: Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark til ca. 1880. Artikler i Dansk biografisk Leksikon. Tidsskriftsartikler og historisk Bibliografi.

DA SVENSKEN VAR LANDET MÆGTIG

TRÆK FRA JYLLAND UNDER BESÆTTELSERNE 1657—60

Af sognepræst *Peter Riemann.*

I vor barndoms skolebog stod der omtrent saadan: Den 1. aug. 1657 erklærede Danmark Sverige krig. Svenskerkongen Karl X Gustav var da i Polen med sin hær. Hans sager stod daarligt, og næppe havde han modtaget krigserklæringen, før han straks brød op. I ilmarcher drog han gennem Tyskland og op i Jylland. Overalt knuste hans krigsvante tropper modstanden. Fæstningen Fredericia (indtil 1664 Frederiksodde) faldt 24. okt. 1657, og inden udgangen af september, stod hans tropper i Vendsyssel. I vinterens løb gik det over isen, og 26. febr. 1658 sluttedes freden i Roskilde. — Men Svenskerne naaede ikke at forlade Jylland, før Karl Gustav paany begyndte krig d. 6. aug. Og 22 sept. gik de allierede hjælpetropper over den holstenske grænse og ind i Jylland. Der blev de til den egentlige fred i København 26. maj 1660. I godt 2½ aar havde Jylland fremmede gæster, og ulykkerne voksede støt med besættelsens varighed. —

Bagved disse officielle meddelelser ligger her som altid det jævne folks oplevelser. Historien er beretningen om de stores ansvar og gerninger. Og kun enkeltundersøgelsen finder vej til de steder, hvor almindelige menneskers oplevelser er beskrevet. I kirke- og tingbøger, skøder og fæstebreve findes ofte fortalt, hvad der skjuler sig under

historiebogens summariske redegørelser for en hærførers march gennem et besat land.

Vi danske skulde for tiden have god mulighed for at forstaa en skildring af den jævne Jydes færd under besættelserne i 1650'erne. Vi ved af erfaring, hvad det vil sige, at fremmede tropper hersker over os, bygger fæstninger ved vore kyster og lader sig underholde af vor økonomi. Og dog vil det formodentlig vise sig, at det, vi har oplevet, — var det end haardt nok — kun er for legeværk at regne med, hvad en besættelse var i det grufuldt larm- og krigsfyldte 17. aarhundrede.

Ganske vist er det almindeligt antaget, at mange skildringer fra tiden har malt rigeligt med den sorte farve. Man tog beretningerne om plyndring og vold for, hvad de sagde, og lod fantasien spille livligt i mellemrummene; og saa kunde det vel blive et mørkladent billede, man fik. I og for sig var det vel rigtigt nok, hvad der blev sagt, men grusomhederne var blot lokalt begrænsede. Det var egnene omkring hærenes marchveje, og de steder, hvor de havde haft kvarter, som kunde melde om bestandige voldsgerninger. Og der gik det visseligt haardt til. Men derfor var det ikke saadan i hele Jylland. Der var egne, som ikke saa skyggen af en fremmed soldat. Og selv om befolkningen her vel maatte yde kontributioner til hærenes underhold, havde de dog gaarde og besætninger i behold og kunde let komme til kræfter igen efter krigen. —

Vi holder os her til Jylland alene. Vel var Svenskerne over hele landet; men den anden besættelseshær, Danmarks allierede, kom i alt væsentligt kun til Jylland. Og skønt de kom for at hjælpe, viste det sig hurtigt, at de tog sig saa rigeligt betalt hos borgere og bønder, at befolkningens harme først og fremmest vendte sig mod dem.

Nogen samlet skildring af Jyllands nød i disse aar har vi ikke. Men de fremmedes spor findes tydeligt i kirkebøgerne, hvor præsterne ved tilføjede korte bemærkninger fortæller om troppernes færd i sognet. Selvfølgelig er der stor forskel paa de forskellige præsters evne og trang til at meddele sig, og der er kirkebøger, som intet spor rummer af tidens ufred. Men i andre letter præsterne deres betyngede sind i længere udgydelser paa latin eller dansk. Og hvor de tier, kan tingbøgerne fra de forskellige herredsting hjælpe os videre. De giver gode oplysninger fra aarene lige efter krigen, da de mange opløste retsforhold atter skulde bringes i orden.

Her forsøger vi da at samle noget af, hvad der ved flittige forskeres arbejde med disse kilder har nedfældet sig i forskellige trykte skrifter. —

Svenskerne paa godt og ondt.

Svenskerne kom som de første og fandt et land i forholdsvis velstand. Allerede derfor følles deres besøg mindre tungt end hjælpetroppernes, som fulgte efter. Vel ogsaa fordi de var trænede krigsfolk af ensartet stobning og med god disciplin i rækkerne. Forholdet mellem dem og befolkningen kunde sommetider arte sig helt fortroligt. som naar svenske officerer stod fadder til danske børn, som det skete i Janderup sogn ved Varde. Og da en svensk kvartermester i samme egn skulde have sit barn døbt, fik præsten 5 rdl. og 20 sk. i offer.

Selv om vi ikke kan finde noget direkte paabud om det, er det sandsynligt, at Svenskerne havde befaling til at betale for sig, naar de lod sig underholde af landets midler. Og i mange tilfælde er befalingen sikkert blevet overholdt. Men det er lige saa sikkert, at den ogsaa er

blevet overtraadt. Var man frejdig eller brutal nok, kunde den let omgaas.

Der laa saaledes en svensk løjtnant i kvarter i Darum syd for Bramminge. Da han skulde til at drage af, maatte han nødvendigvis have en hest, som han følgelig udskrev hos de gode mænd i Darum. Den blev taget fra »hæderlig og vellærd« mand, Peder Jensens stald og stod denne i 16 rdl. Penge fik han dog ingen af, men Svenskeren kaldte et par af egnens velhavere til sig og forlangte, at de skulde skrive under paa, at de kendte sig skyldige til Peder Jensen de 16 rdl. og lovede at betale dem til paaske 1658. Og lidet hjalp det, at de erklærede ikke at høre til det distrikt, som holdt løjtnanten i kvarter. De blev »med hug og slag« tvungne til at skrive under. Saa havde løjtnanten lettet sin samvittighed overfor sin konges bud og kunde med sindsro ride bort paa den gode hest.

Ofte nok har de svenske ment, at besættelse og ejendom af landet kom ud paa eet. Og befolkningen har »maattet gøre og fuldkomme deres befaling, om de liv og sted skulde nyde«. Og hvad de røvede i den ene egn, kunde det hænde, at de solgte i den anden og paa den maade fik rede penge for de dyr, de alligevel ikke kunde føre med sig. Disse opkøbere hos Svenskerne — og siden hos Polakkerne — blev datidens værnemagere. En af dem hed Peder Nielsen og var forvalter paa Bramminge og Kærgaard. Han købte 43 staldøxne og noget ungkvæg af de svenske, som i virkeligheden var røvet fra herregaarden Landting ved Skive. Og da han efter krigen blev sagsøgt af Landtings ejer, Mogens Rosenkrans, blev han gal og irriteret og rablede følgende noget unationale ord af sig, »at dersom den skiden forligelsesmaal ikke havde bleven mellem kongen og Svensken, da havde baade Landting, bønderne og øxne blevet Svenskens til evig tid«(!). — Desværre vides det

ikke, om Rosenkrans fik krammet paa ham og pengene til sig.

Naar de fremmede slog gabet op og forlangte ind, enedes man i reglen i landsbyerne om at lade en bestemt mand skaffe sagerne frem, og de andre lovede saa at holde ham skadesløs bagefter. Han havde jo tjent dem alle, saa de »liv og sted kunde nyde«. Ofte blev rigtignok udgiften større end beregnet, som det skete i Nr. Tranders udenfor Aalborg. Her kom en svensk oberstløjtnant og slog sit kvarter op i præstegaarden. Og en dag, han var tørstig, sendte han sin oppasser ned i byen med befaling til bymændene, at de maatte skaffe hans herre en tønde øl og »spedseri« for 10 sletdaler. Bønderne valgte 4 mand til at køre til Aalborg med hest og vogn og løfte om, at hvad de gav ud, skulde lignes paa de andre. Men da de ankom til præstegaarden med varerne, kom Svenskeren ud og tog et kyndigt syn over hestene med det resultat, at en af bønderne maatte spænde fra og lade hesten blive, saa han »ikke den igen bekom«.

Saadan gik det bestandigt. Særligt var hestene eftertragtede, og saa snart en af dem var anvendelig i militæret, stod bonden i fare for at miste den.

Svenskerne og skovene.

Men var det galt med folks løsøre, gik det ofte værre med den faste ejendom. Særlig var Svenskerne haarde ved Jyllands skove. De brugte bunker af træ til brændsel i de strenge vintre og til deres befæstningsarbejder. Naar de bivuakerede i en skov, brændte de ofte træerne paa roden, og det kunde være mange træer, som gik med for at holde en nats kulde borte fra deres telte.

Ogsaa her var det skovene paa marchvejene, som maatte holde for. I Vendsyssel, som rigeligt fik sin del af de

fremmedes besøg, kendes det den dag i dag. De mange og store skove, som i middelalderen pyntede landet, fik dødsstødet ved den svenske forhugning.

Det gik rent militært til, som en exercits med officerer som ledere og danske bønder som soldater. Paa bestemte dage maatte egnens bønder møde i skoven med hest og vogn, og saa gik det løs. Og efter fældningen skulde stammerne transporteres — tit ad lange veje. Fra Sæbygaards skove til Hals skanse var der 35—40 km, og denne fæstning slugte masser af stammer. Andet blev hugget til brændsel til indkvarterede Svenskere i egnen, til en kaptajnløjtnant paa Boller, en løjtnant paa Hæstrupgaard og en ritmester ved navn Volmberg i Vrejlev. Fra Sæbygaard blev der hugget ikke færre end 5986 træer af alle slags, saa det var intet under, at de vendsysselske skove som helhed fik ben at gaa paa.

Efter krigen gik synsmænd igang med at skønne over skovenes forhugning i Vrads herred syd for Silkeborg. Naar fjenderne kom syd fra op langs Jyllands højderyg, standsede de ofte en tid i disse skove, hvor de var godt i skjul og let kunde forsyne sig fra Silkeborg og omegn. Derfor blev skovene her særligt ilde tilredte. — De nævnte synsmænd talte de stubbe op i den raserede skov, som ikke bar det mærke, skovrideren ellers satte paa et træ, naar det skulde fældes. Hvor det manglede, havde fjenden altsaa været paa spil.

Det blev ikke smaating, de fik talt sammen: I Virklund Vesterskov: 309 ege og 250 bøge; i Virklund Østerskov: 250 ege og 150 bøge; i Vem skov: 450 ege og 80 bøge; i Løgager skov: 320 ege og 150 bøge osv. — Hvad vi i vore dage indfører af tømmer fra Sverige er en godt betalt gengæld for, hvad Svenskernes forfædre har plyndret de danske skove for.

Og det bliver værre endnu.

Foran Frederiksodde laa Svenskerne fra midten af september til sidst i oktober 1657, da fæstningen faldt for Polakkernes angreb. Derefter tog de allierede stilling i den samme egn, saa byerne her omkring hører til de mest plagede. Især Elbo herred, som efter krigen meldes »ganske øde«, men ogsaa egnene helt ned til Kolding og op til Vejle og Horsens fjorde blev ilde medhandlet af fjender som »venner«.

Ogsaa her gik der masser af store og smukke træer til fæstningens udbedring, og vinteren har naturligvis været lige saa kold her som i Vendsyssel. Og Svenskerne tog haardt fat. I Trelde blev en svensk skildvagt skudt af de danske, hvorfor byen til straf blev brændt totalt af, saa der efter krigen kun var »een eneste mand tilbage«. Og folk jamrede over det, som over deres fremfærd i det hele. Efter krigen mindes præsten i Glud og Hjarnø paa sydsiden af Horsens fjord med skræk de »mægtige kontributioner, idelige udplyndringer og langvarige indkvarteringer«, han havde været udsat for. Og hans kollega i Gaverslund syd for Vejle giver — som det synes med rette — ondt af sig, fordi han »formedelst han boede saa nær Frederiksodde og lejren« er blevet plyndret til skindet, saa han knap havde tøj til hustru og børn og slet ingen mad. Præstegaarden brændte, og sognefolkene flygtede. Til sidst maatte ogsaa præstefamilien redde sig »udi skov, morads og skjul, indtil vi om nattetide udi største livsfare kom til Vejle«, hvor der endelig var folk til at tage sig af dem.

Saadanne hjertesuk er langt fra sjældne. I mange andre tilfælde gik naturen over optugtelsen hos Svenskerne, saa de forsynede sig, hvor de ingen ret havde, stjal hengemt sølvtøj, som de undertiden fik værnemagere til at vise sig, »gik« saa længe med danske piger, at det gik galt for

nogle af dem, som kirkebøgerne kan vise, og direkte plyndrede og brændte. Derfor har det kun været undtagelser, naar svenske officerer stod faddere til danske børn. Som helhed — og desto mere jo længere tiden gik — har landet sukket ogsaa under den part af krigens byrder, de alene var skyld i.

Sagn og overlevering viser det. Helt ned til vore dage har man fortalt om de grusomheder, Svenskerne satte i værk. Selvfølgelig er det kun det frygteligste, som er husket, og mindre er det vel heller ikke blevet efterhaanden, som det er fortalt nogle gange; men det har været et udtryk for det jævne folks opfattelse af et bestemt stykke danmarkshistorie.

I Vandel i Randbøl sogn skal Svenskerne have skaaret tarmene ud af en fange, bundet ham med dem til en pæl og pisket ham, til han døde. — En rig bonde i samme by havde gravet sit sølvtøj ned i marken; men en svensk officer fik nys derom og kom til bonden og truede med at skyde ham ned paa stedet, hvis han ikke viste ham, hvor skatten var skjult. Bonden førte ham ud til faarefolden og bød ham ind ad den lave dør. Det vilde Svensken først ikke, men da bonden sagde, at det i Danmark altid var skik at lade fremmede gaa ind først, undrede den stilige Svensker sig og bøjede sig for at komme ind. I det samme drog bonden en pistol og skød ham paa stedet. — Og Chr. Winther har i sin fortælling »Hesteprangeren« fortalt om en svensk officer, som under forfølgelse søgte tilflugt i et hult egetræ, hvorfra han ikke kunde komme ud og saaledes omkom. Hans afblegede knokler, vaaben og sporer kom for dagen, da lynet splintrede træet et par aarhundreder efter. Og rundt om i hele landet findes snart et mosehul, snart en sø, aa eller sten, hvor man stadig fortæller, at en svensk soldat skal være omkommet.

De allierede kommer.

Man regner med, at den svenske hær 1658 i Jylland talte 6.000 ryttere og 2.000 fodfolk. Den hjælpehær for Danmark, som 22. sept. samme aar gik over den holstenske grænse, bestod af ikke mindre end 16.000 Brandenburgere, 11.000 Østrigere og 5.000 Polakker, ialt 32.000 mand mod 8.000 Svenskere, saa ogsaa talmæssigt kom Jyderne nu af asken i ilden. Svenskerne havde taget førstegrøden, og landet var træt af besættelse. Derfor følte disse talrige fremmede som et mægtigt kors. Borgerne i Vejle skønnede, at de nu blev »haardt hjemsøgte af guds vrede og straf med krig, pestilenze og dyrtid«. Og det er da ogsaa givet, at den hjælp, Danmark fik af disse vilde skarer, var rent militær og politisk; for det jævne folks trivsel var hjælpen en ulykke.

Særlig er Polakkerne blevet udpeget som fyldt til halsen af vildskab og vold. Allerede deres udseende maatte da ogsaa skræmme folk. Alle 6.000 mand var til hest, og kærnen af dem bestod af polske adelsmænd i prægtige rustninger. Tømmerne havde knapper af sølv, sadel og skaberak var tæt besat med guld- og sølvbroderi; kyradset var dækket af et tiger- eller leopardskind, og paa skuldrene havde de gribbevinger, som naar hesten var i fart, suste i vinden og gav rytteren en fornemmelse af, at han fløj. Rustningen bestod af hjælm, kyrads og brynjeærmer, og af vaaben var der pistol, en lang, bred krumsabel og en lanse med jernspids og lille fane øverst oppe. Intet under, at da Jyderne saa denne hær drage frem, lovede de sig intet godt. Ofte havde adelsmændene sat hele deres formue i udrustningen, saa det var klart, de var glubske og regnede med at tjene sig rige igen paa krigens æventyr.

Endvidere var de katoliker, og en Jesuit holdt til folks store forargelse messe i Ribe domkirke.

Og blodtørstige kunde de være som igler. Skildringen af, hvordan de juleaftensdag 1658 indtog Koldinghus og massakrerede den svenske besætning, er grædselig at læse. Der er en af de polske officerer, som deltog i stormen, som har beskrevet den i sine erindringer. Det var arvefjenden, Svenskerne fra de polske slagmarker, de her kæmpede imod. Derfor den grumme blodtørst. Efter slottets fald og en vidtløftig plyndring samledes hæren i en skov for at høre julemessen og bede om tilgivelse for de blodige synder, de nys havde begaaet. Da den omtalte officer hjalp præsten messesærken paa, bar hans hænder endnu spor af krigens haandværk. Derfor sagde generalen, som stod hos: »Hr. broder, vask dog først jeres hænder«. Men præsten tog ordet og sagde: »Det gør intet til sagen. Gud væmmes ikke ved det blod, der er udgydt i hans navn«.

Og rygtet løb blandt folk om Polakkernes grumhed. I vinteren 1658—59 var en kvinde fra Sønderjylland paa besøg i Fyn og lod her en bemærkning falde om, at Fynboerne kunde være lykkelige fremfor folk i Holsten og Jylland; de havde kun Svenskere, og naar de havde faaet, hvad de forlangte, lod de sig nøje dermed. »Men hvorledes de fremmede auxilær (= hjælpe) -folk, som vor konges allierede har sendt herind i riget og i særdeleshed hine forbandede Polakker, holder hus her hos os, det maa gud sig over forbarme.« Hun talte af erfaring og overdrev sikkert ikke.

Præsternes vidnesbyrd.

Men ellers er det ogsaa her præsterne, som siger, hvad der skal siges. Især i kirkebøgerne. Midt i listen over

døbte børn fra 1659 skriver præsten i Vinding og Vind ved Holstebro, at »for disse smaas skyld haver gud visseligen sparet os saa meget brød, at vi er opholdte uden hungersnød imod al menneskelig tanke og forhaabning«. Og han fortsætter: »Røven og plyndren stod denne sommer paa i 11 uger. Mit bedste kvæg gik med i lobet. 7 heste og hopper har jeg sat til i denne krig til dette aars ende«. — Og hans embedsbroder i Ulis og Føvlum i Himmerland har brugt kirkebogen til et omhyggeligt regnskab over, hvad han fra 31. jan. 1659, da han fik indkvartering af Brandenburgere, til 10. marts samme aar, har leveret disse krigskarle af spise og drikke. Det var ikke smaating, de satte til livs. I løbet af de 40 dage maatte han brygge ol 9 gange, 16 tdr. ialt, havde tre gange bud til Viborg efter humle og maatte samtidig købe ind til de fremmede af fisk: sild, aal, helt og ørred, — og af diverse: salt, smør, risengryn, sæbe og tobak, — foruden en hel købmandshandel af krydderier: safran, nelliker, ingefær, peber, kardemomme og muskat. Intet under, at den arme præst, der — som regnskabet viser — var en paapasselig mand, til sidst satte et forsvarligt punktum. 10. marts slutter regnskabet med et fortvivlet udbrud: »Nu er mine sogne ødelagt i bund og grund,« — hvorefter han gik hen og skar struben over paa sig selv. —

Troppernes march ind i Jylland skete væsentligt ad to veje: en østlig, hvor byerne gav stof til underhold og plyndring, og en vestligere, ad den gamle hærvej langs Jyllands højderyg. Paa denne sidste fandt man i 1840'erne et minde direkte fra hine tider. Paa præstegaardsmarken i Ø. Nykirke gravede man op en massiv halskæde af guld og en høj pokal af sølv, som efter monogrammer derpaa har tilhørt præsten i Nykirke, Jens Falenkamp. Der havde han skjult dem, da fjenderne meldtes under fremrykning.

Desværre bar hans omhu ingen frugt; 1659 blev han dræbt af Polakkerne øjensynlig uden at have faaet fortalt, hvor kostbarhederne var skjult.

Som Svenskerne havde gjort, tog de allierede til sig af bondens dyr og korn, og der er al mulig grund til at tro, at de har spist godt. Og de fortsatte Svenskernes virksomhed i øget maal og nedsatte sig som formelige studeprangere. De røvede kvæg og trak det bort til andre egne og holdt ligefrem marked der. Og købere manglede ikke. De skulde nok komme, hvor prisen for en ko var 1 sletdaler, mens den almindeligt i handel og vandel kostede 8—10. — I Stenderup ved Kolding købte en bonde en stor brunstjernet hoppe af Polakkerne for 3 mark.

Sagn og overlevering.

Sagnene har gemt Polakkernes minde, som vi saa, de gemte Svenskernes. Men Polakkernes er mørkere. Det er stadige grusomheder, der fortælles om dem. — Til Tirsbæk strand ved Vejle kom nogle polske ryttere og forlangte af en fisker, Peder Madsen, som boede der, at han skulde svømme deres heste. Det gjorde han ogsaa. Men imens tog de fat paa hans kone, formentlig fordi hun ikke vilde være dem til vilje, og hængte hende op i skorstenen og røgede hende ihjel. Da manden paa fjorden hørte hendes skrig, kastede han sig i fortvivlelse ned af hesten og druknede.

I Aale og Tørring vest for Horsens skjulte præsten sit sølvtøj og sine penge i en bagerovn, som han murede til. Men ulykkeligvis blev han beluret af en polsk spejder, som ilede hen i kroen og fortalte sine kammerater, hvad han havde set. De drak sig mangt et bæger i forventning om godt udbytte og raabte, at de nok skulde gøre sig

betalt af præstens bagerovn. Et par mænd fra sognet hørte deres raab og skyndte sig hen i præstegaarden og meldte præsten, at gemmestedet var røbet. I største hast tog han penge og sølvtøj ud af bagerovnen og gravede det ned i haven, uden at hans kone vidste det. Til hende sagde han, at hvis der skulde ske ham noget, havde han lagt en seddel under et bræt bag ved alteret, og paa den havde han angivet stedet. Men hun maatte sværge en dyr ed paa, at hun ikke tog den frem, før fjenderne var ude af landet. — Snart efter kom Polakkerne til præstegaarden, men fandt bagerovnen tom. Ligestrax lod de sig ikke mærke med noget; men en søndag, da præsten kørte til Tørring, passede de ham op, slæbte ham af vognen og dræbte ham ved at »skrue hjerneskallen fra hans hoved« d. e. ved at lægge et reb om tindingen og skrue til med en stok.

Endelig har Polakkerne — saa lidt som de andre — ikke holdt sig paa maatten i sædelig henseende. Fra Gaarslev nord for Fredericia fortælles om en bondepige, som forfulgt af en Polak flygtede op i kirketaarnet og sprang ud derfra, da han stadig fulgte efter. Som ved et under slap hun fra det med livet. — Et andet sagn siger, at »de fruentimre, som stod i forstaaelse med Polakkerne, kunde ikke leve ret længe«. Givet er det i hvert fald, at kønssygdommene blomstrede efter dem. Tingbogen for Andst herred 1660 fortæller om en kvinde, som holdt til hos dem paa Koldinghus og ogsaa godt nok blev smittet.

De øde gaarde.

Yderligere førte de allierede pest med sig herind, og sygdommen greb voldsomt om sig i de uordnede forhold. Folk døde bort fra hjem og hus, og overalt i de hjemsøgte egne meldes der om store nedgange i folketallet. I uhyg-

gelig grad steg de øde gaardes tal. Mange ejendomme blev brændt af, og andre forfaldt, hvad enten beboerne nu kom af dage eller flygtede. — I landsbyen Trelle var der efter krigen kun een mand tilbage, og i Randbøl kirke blev der ikke prædiket i tre aar »eftersom sognet blev ganske øde udi Polakkernes tider«. — I Vejle by laa hovedgaden i ruiner, og kun 29 gaarde og huse var beboede. I Veerst vest for Fredericia var 12 gaarde, hvoraf i 1662 11 var øde, og i nabosognet Bække 23 gaarde, hvoraf 15 øde.

1660 siger en synsforretning, at der i Elbo herred end ikke fandtes een eneste bolig, som ikke var »af fjenderne ruinerede og ødelagte«. Ganske vist ligger Fredericia i dette herred, men man fristes dog til at tro, at de gode synsmænd overdriver. Og dog siger en tingbog fra 1661 om et sogn længere mod nord, at »mesten alle de folk, som boede i Aale sogn forinden denne fejdetid, er nu ved døden afgangne, og samme sogn forleden aar stod næsten ganske ledig og øde«. — Og saadan videre langs troppernes veje. Sikkert er, at gik det ud over staldenes kvæg og markens afgrøder, saa skaanede fjenderne heller ikke gaardene. Og sommetider gik bonden selv med i løbet.

Et par dygtige præster.

Havde skrivekunsten været mere udbredt hos den jævne mand, havde vi vel faaet flere klager at høre i vore dage. Nu er det — bortset fra tingbøgerne — næsten kun præsterne, som fortæller. De døjede meget selv og forstod ogsaa at lytte til sognebørnenes klager. Mange gange har de holdt sig bravt og paa værdig maade mødt de onde kaar.

Saaledes fik præsten ved kirken i Frederiksodde, hr.

Peder Dorsch, en søndag, da han stod for alteret, befaling til i kirkebønnen at bede for den svenske konge. Han svarede: »Jeg har kun een gud at bede til og een konge at bede for«. Og da man truede ham med, at hvis han ikke adlød, vilde han finde præstegaarden i lue, naar han kom fra kirke, svarede han blot: »Hvad min gud vil, det skel Altid er hans vilje den bedste«. Da han efter gudstjenesten kom ud af kirken, stod præstegaarden ganske rigtigt i lys lue, skønt der var betalt for, at den skulde skaanes.

Og om præsten i Smidstrup syd for Vejle, hr. Niels Lauridtzen, siger et tingsvidne, at han først i krigen blev forjaget fra hus og hjem med hustru og børn efter at have mistet størsteparten af formue og gods. Siden kom han tilbage, men blev gentagne gange paany udplyndret, indtil de allierede indtraf. Da tyede bønderne baade fra sognet og andetsteds fra til ham i præstegaarden, »fordi han blev tilstede og udstod, hvad haardhed ham af gud blev paalagt«. Og da pesten begyndte at husere, tog han de syge til sig i præstegaarden og plejede dem saa godt, han kunde, begravede de døde »og viste sig ellers i andre maader saaledes, som en hæderlig og tro sjælesørger for andre kan være bekendt«.

Det er et par exempler blandt andre paa, at de ortodoxe præster ogsaa har kunnet andet end brænde hexe, være overtroiske og fanatiske for den rene lære og meget andet krampagtigt.

Til slutning.

Der er noget ensartet over ruiner. De ligner hinanden overalt og til alle tider. Vore dages sønderskudte byer viser det, saa vel som 17. aarhundredes. Følger vi troppernes langs deres ruter, fyldes øret med en dump, klagende lyd. Det er røveri og plyndring, uret og vold, hjem-

løshed og fattigdom, ruin paa ruin, vi ser overalt. Og det rammer alle uden hensyn til stand og kaar; præster og herredsfogder, borgere og bønder — ingen gaar ram forbi. Kirker falder sammen, gaarde ødelægges, skovene skamhugges, og markerne springer i lyng. Intet under, at folk maatte tro, at Herrens vrede laa tungt over det forpinte land. En samtidig vise lyder saadan:

Judlland er given Svensken til pris,
vor' fjender grumme og lede,
du straffer os med det skarpe ris,
vi maa vel sukke og græde.
Gud naadelig hjælp' os alle!

Og selv om der var egne, hvor krigen ikke naaede hen, og hvor livet derfor nogenlunde gik sin rolige gang, og selv om de hærgede egne trods klagerne kom mærkelig hurtigt paa benene, saa de allerede midt i 1660'erne kunde give fuld tiende og skatter af jorden, kan vi dog ikke lukke ørerne for virkelighedens klang i de sukke, som er naaet til os.

Nu har aarenes gang lagt fjernhedens skær over hine tider, og mange af os ser paa dem gennem Carit Etlars og Gjøngehøvdingens briller; og dog taler de officielle dokumenter om nøden, men ogsaa om det mod og den udholdenhed, det har krævet at leve dengang, da »Svensken var landet mæglig«.

Litteratur:

Historisk Tidsskrift, 1. rk. II, ss. 157 ff.
— — 6. rk. V, ss. 519 ff.
— — 8. rk. III, ss. 91 ff.
Hugo Matthiessen: Hærvejen.
Kirkehistoriske Samlinger, 2. rk. V, ss. 119 ff.

EN PRESSESTRID FOR 100 AAR SIDEN - FORUDSÆTNINGERNE OG MÆNDENE

Af Lærer *Gunnar Brier.*

I vor Histories Tidehverv for 100 Aar siden har Digteren M. Goldschmidt sin Plads som en af Nedbryderne af de Skranker, som skulde værne en Enevælde, der var ved at have overlevet sig selv, og som maatte fjernes, for at der kunde blive fri Bane for de nye demokratiske Ideer. Hans Vaaben blev først og fremmest »Korsaren«, vort første Vittighedsblad med ideelt Sigte.

Goldschmidt var Jøde, og hans Afstamning blev hans Skæbne. Ganske vist eksisterede der siden 1814 ikke noget statsligt Jødeproblem herhjemme, idet den i mange Maader saa frisindede danske Enevælde dengang gav de kongerigske Jøder, eller som de officielt hed: Medlemmer af »mosaisk Trosbekendelse«, fuld Borgerret. Men endnu lurede Racefordommen, ogsaa i Kredse, hvor man ikke skulde have ventet det. Helt var Muren dog heller ikke faldet; i Kongens tyske Land, Holsten, og delvis i Slesvig, mente Regeringen sig nødsaget til at opretholde de jødiske Undtagelseslove, og til de raadgivende Stænder (1834) opnaaede mosaiske Jøder kun Valgret, ikke Valgbarhed. — For Goldschmidt blev det en Tragedie, at »hans danske Fødsel og hans jødiske Blod«, som han sagde, »stredes om Hjemstavnsret«.

Allerede som 18-aarig Student kom han ind i Pressearbejdet, idet han indbød til Subskription paa »Nestved

Ugeblad, Præstø Amts Tidende« og fik Bladet i Gang. Han skrev det selv; der kom hans (umodne) Noveller, Artikler om Samfundsforhold og en enkelt satirisk Betragtning, der gjorde Lykke. I det hele tegnede han til at blive en Foregangsmand indenfor Provinspressen, da han efter et Par Aars Forløb — han havde allerede opnaaet at faa Sagsanlæg, Bøde og 1-aarig Censur — solgte Bladet for 200 Rdl. Med denne Kapital startede han 1841 som 21-aarig det københavnske Ugeblad Korsaren, fra første Færd et Stridens Tegn for Borgerskabet, hadet og frygtet, beundret og foragtet, men læst som intet andet Blad i Samtiden.

Den unge begavede, ærgerrige Skribent, der »tog det at være Nr. 1 som en Ret, han var født og baaren til«, var en mærkelig sammensat Natur: Han længtes efter Fællesskab, men forstod ikke at give sig hen i det og blev ensom; han kunde begejstres over og beundre det store og skønne og havde Vilje til at ofre, men samtidig var han mistænksom og stivsindet, med et skarpt og ubarmhjertigt Blik for Tingenes og Menneskenes Vrangside; han havde en Splint af Troldespejlet i sine Øjne, og Satiren blev hans Vaaben.

I sit Syn paa det vrange i det enevældige Styre var Goldschmidt paa Linje med de liberale, men iøvrigt faldt hans politiske Ideer ikke sammen med deres. For dem var Maalet Demokrati med kongelige og nationale Sympatier; for ham var det Republikken; han mente dog ikke, at Folket endnu var modent for denne Regeringsform, og derfor blev han Tilhænger af et stærkt Kongedømme med »republikanske Institutioner« paa den almindelige Valgrets Grund. Dertil skulde Folket opdrages, bl. a. gennem Skoleuddannelsen; Frihedsarbejdet skulde begynde ved Roden, ikke ved Toppen. Overfor den folke-

Meïr Goldschmidt.

lige nationale Bevægelse, der drog Næring af Grundtvigs Tanker om den folkelige Højskole, af hans og Ingemanns folkelige Sange og af den sidstes historiske Romaner samt af St. St. Blichers Folkemøder paa Himmelbjerget, stillede Goldschmidt Internationalismens Frihed, Lighed og Broderskab mellem Menneskene.

Der blev aldrig nogen »sympatisk Samvirken eller Samstemmen« mellem Goldschmidt og de liberale; han var for skeptisk og havde et skarpt Blik for, at der bag de liberale Føreres ideale Kamp for det ny laa ogsaa Kampen for Magten, som jo maatte tilfalde dem, naar det gamle Regeringssystem bukkede under. Og han skjulte ikke sin Kritik. Han kunde vel beundre den liberale Bannerfører Orla Lehmann for hans blændende

Veltalenhed, der rev Tilhørerne med i et Stormbrus. Men da Lehmann i 1842, efter at være dømt af Højesteret til tre Maaneders Fængsel for Udtalelser mod Enevælden, stod paa sin Popularitets Højde og blev hyldet som en Frihedshelt, advarede Goldschmidt mod at anse Lehmann for selve Frihedens Sag: »Skal vi gøre os til hans Trælle? Nej, Lehmann er et Middel, saaledes som alle Mennesker er det, naar det gælder en almen Sag, ... om end et skønt og udmærket Middel ...«

Korsaren, som Goldschmidt hovedsagelig selv skrev, var holdt i to Afdelinger, en alvorlig og en satirisk. I den første kom hans revolutionære Samfundsbetragtninger og aktuelle politiske Indlæg, og her talte han de smaas Sag — og selv om Korsaren aldrig blev et Blad for Almuen, glædede det Goldschmidt, at en Husmandskone engang bad Korsaren tale hendes Sag for Kongen. Her skrev han ogsaa om Litteratur og Teater, Emner der fra gammel Tid spillede en stor Rolle for Publikum; ikke mindst paa disse Omraader kunde den unge Redaktør føle sig trykket af den Autoritet, man tillagde ham; han følte ofte Savnet af tilstrækkelige Kundskaber og af et personligt afklaret Standpunkt for at kunne gennemføre det Princip, han straks i ungdommelig Trods havde angivet som Bladets: hans Haand skal være mod alle og alles mod ham. — I Vittighedsafdelingen, trykt med Petit, læstes respektløse, bidende vittige, undertiden let flabede Angreb paa Autoriteter, politiske og litterære Magthavere. Satiren ramte alle: fra den enevældige Monark til den skikkelige danske Middelmand »Hr. Sørensen« (som Goldschmidt har »opfundet«), fra »Hoffestdigterne«, som Heiberg og Hertz (der sammenlignes med Haandværkere, der lader sig bruge til at pynte op til Fest), til de liberale Førere, der vil dyrkes: naar de

liberale holder Fest, venter de, til »de liberale Majestæter«, som Tscherning og Lehmann, har taget Plads og givet Kur. Naar man slikker Spyt for Christian 8., er man servil, — naar man gør det for »de liberale Majestæter«, er man liberal; men »skal man være Hund, er det underordnet, hvem man er Hund for«.

Goldschmidt gik op i sit Arbejde, og Humør var der over det. I en Juleferie havde han været lovlig stærkt optaget af Feriestemning og Fest og ikke faaet samlet Stof til Bladet: Nummeret udkom med hvide Blade, men paa Foden af den ene Side var der et Træsnit: en Mand med en lang Næse! I København gik det (ugrundede) Rygte, at Kongen havde forlangt selv at censurere Nummeret, og Bladet havde forekommet Majestæten ved at stryge hele Indholdet. — En Dom over Bladet meddeltes engang i et Tillæg med Sørgerand, en Frifindelseskendelse paa rosenrødt Papir. Noget helt nyt var det, at Korsaren bragte Karikaturtegninger, først som løse Træsnit, senere indføjet i Teksten.

Med den Tids strenge Presselovgivning kunde det være vanskeligt nok at holde sig paa den rigtige Side af Grænsen for den tilladte Ytringsfrihed. Korsaren satte en Ære i at gaa lige til Stregen, og helst saa meget over, at Censuren kom lidt i Vildrede; derved skabte man en Mulighed for, at »en Sandhed« lejlighedsvis fik Lov til at passere. Det var spændende Arbejdskaar for en smidig Pen[1]).

---

[1]) Som Eksempel paa Korsarens Tone i Villighedsafdelingen kan anføres følgende, Emnet paabød Forsigtighed:

1. — Samtale mellem en Skolelærer og en Elev:
Sk.: »Nu videre! Hvad vil det sige, at Gud er almægtig?« — Dr.: »Han kan gøre alt, hvad han vil... men saa er Kongen jo ogsaa almægtig?« — Sk.: »Aa, Snak.« — Dr.:

En Beslaglæggelse af et Blad skulde, for de fleste Forseelsers Vedkommende, af Politiet indberettes til Kancelliet (Justitsministeriet), der afgjorde, om Beslaglæggelsen skulde staa ved Magt eller — hvad ofte hændte — maatte underkendes; i første Tilfælde fulgte Sagsanlæg ved Domstolene — der iøvrigt ved deres Upartiskhed var et Værn for Pressens Folk. Medførte Sagsanlægget Domfældelse — Bøde eller Fængsel — ifaldt den dømte i Tilgift Censur for et vist Aaremaal, eventuelt for Livstid. Ramte Domfældelsen et Blads ansvarlige Redaktør, blev Redaktørspørgsmaalet brændende. Heldigvis saa Domstolene gennem Fingre med, at Bladene da anvendte »Straamænd« som Redaktører, og Korsaren fik Brug for en Del, den første allerede i Starten, da Goldschmidt fra sin Redaktørtid i Provinsen endnu var under Censur. Goldschmidt tog det ikke mere højtideligt, end at han brugte ganske tilfældige Mennesker til Posten — »en præsiderede kun ved eet Nummer, og det kom ikke ud«, da det blev beslaglagt af Politiet. Han gik dog for vidt; Domstolene holdt sig, trods Straamanden, til Goldschmidt

»Jo, for han kan jo ogsaa gøre alt, hvad han vil.« — Sk.: »Snak, hvad forstaas ved, at Gud er almægtig? Hvad staar derom i Lærebogen?« — Dr.: »Han kan gøre alt, hvad han vil, uden Møje, men han gør ikkun det, som er viist og godt, fordi han ikke vil andet end det alene.« — Sk.: »Ja, der ser du!«

2. — Et kongeligt »Naalestik«.
Goldschmidt skrev i et Rejsebrev til Korsaren fra Paris 1843 om de Tanker, han havde faaet ved at staa foran Ludvig 14.'s Statue: han beundrer den store Despot, ligesom han beundrer den store Republikaner; derfor bliver han aldrig nogen konsekvent Politiker: Republikaner under én Hersker, loyal, servil under en anden, en stor Monark — »lykkeligvis staar jeg ikke i Fare for at blive servil« (!)

og idømte ham for tre Forseelser ialt 6 Gange 4 Dages Vand og Brød, Bøde og livsvarig Censur. — I almindeligt Omdømme ansaas Straffe for Presseforseelser dog ikke for vanærende, og Goldschmidt fik Lov at vælge, hvilken Celle han foretrak, ligesom Arrestforvareren ikke holdt sig til Kostreglementet. Da Goldschmidt paa en af Straffens »Mellemdage« var i Hofteatret, hilstes han i en af Mellemakterne demonstrativt af sin Kollega C. Ploug fra det liberale »Fædrelandet«. — At Dommen tog haardt paa ham, skjulte han omhyggeligt.

Med P. H. Lorenzens mandige Holdning i den slesvigske Stænderforsamling, hvor »han talte Dansk og blev ved at tale Dansk«, trods Protest fra det tysksindede Flertal, kom der fra 1842 en helt ny Tone ind i den offentlige Debat herhjemme; Danskheden blev sig bevidst. En af de mest lydhøre var Goldschmidt; »der er slaaet Reveille«, skrev han i Korsaren, »vi Danske staar om vor Moder, vort Fædreland«. De liberale, som nu blev nationalliberale, ændrede foreløbig Kurs overfor Christian 8., som de hidtil havde staaet i et spændt Forhold til paa Grund af Kongens seige Modvilje overfor Frihedskravene; nu skrev Lehmann (fra Paris): »Alle Danske i Kreds om Kongen!«

Men naar de nationalliberale krævede Enevældens Magtmidler sat ind i den nationale Kamp for Danskheden, kunde Goldschmidt ikke være med; i Korsaren skrev han (med et Citat fra Oehlenschlägers Tragedie »Sokrates«): »Mener vi endnu, at Uret bør vi aldrig gøre, hvad eller har vi skiftet ganske Tro og mener nu: ej altid, men stundom, naar det kan være Meneren til Nytte?« Slesvigholstenerne kunde efter hans Anskuelse vindes ved, at vi gjorde Fremtiden rig og tillokkende; — havde Tanken nogensinde været gennemførlig, saa var

Tidspunktet dog forlængst forpasset. Men Goldschmidt maatte høre for, at han »haanede den nationale Ide«.

Imidlertid fik han alligevel en Indbydelse til at deltage i det store Skamlingsbankemøde, som de nationalliberale arrangerede 1844. — Han var en af Mødets Talere. Da han begyndte: »Jeg er en Jøde, hvad vil jeg mellem jer?« lød der, skriver han i sine Livserindringer, et umaadeligt Raab fra Forsamlingen: »Aa jo, velkommen!« — Han gav selv Svaret: »Paa Dansk har min Aand indsuget, hvad den ved; naar jeg er glad, glæder min Sjæl sig paa Dansk, og naar den er bedrøvet, sørger den paa Dansk ...« Og vel revet med af den berusende Følelse af at give Udtryk for manges Mening, lod han sig henrive til at sige, hvad han senere angrede saa meget: at Slesvigholstenerne burde behandles efter det gamle jødiske Ord: Øje for Øje ...

Efter Goldschmidts senere saa stærkt udformede Livsanskuelse om Nemesis, hvorved han forstod den strenge, retfærdige ordnende Lov i Tilværelsen, fandt han det i sin Orden, at den begejstrede Modtagelse, denne Tale fik, modsvaredes af den Kulde, der slog ham i Møde, da han i Marts 1848 talte ved et Par store Folkemøder i København, hvor han — paa Linje med bl. a. Grundtvig — hævdede, at Slesvig maatte spørges først, inden man kunde tænke paa at indlemme det i Kongeriget, saaledes som de nationalliberale ønskede det med deres »Ejderstat«; sendte vi Slesvigerne Friheden som Arkens Due, vilde den vende tilbage med Fredens Olieblad. ...

Overfor den anden store nationalliberale Tanke: Skandinavismen, Ideen om de tre nordiske Rigers Samhørighed i et kulturelt og politisk Fællesskab, der blev baaret frem af de akademiske Kredse navnlig i Danmark og Sverige, stillede Goldschmidt sig skeptisk: der var for lidt

Realitet bag de store Ord. — Han var ganske vist paa Plougs Opfordring med, da Københavns Studenter 1843 gæstede Uppsala, og han deltog i det store Studentermøde i København, hvor Lehmann ved Festen i Christiansborg Slots Ridehus under gribende Tilslutning tog de mange Hundrede Studenter fra Nordens Lande i Ed paa et Fostbroderskab til Forsvar for »vort store fælles Fædreland — det stolte, herlige Norden«. Men da Festen var endt, efter Ridehus- og Eremitagemiddage, efter Festforestilling i det kongelige Teater, Tivolibesøg m. v. med et Overmaal af Taler og Sange, saa fulgte Kritikken i Korsaren: »En Tale er en af Jordens gode Ting, en fyndig skandinavisk Tale er en Lise, en Balsam, en frydefuld Musik, men 247 skandinaviske Taler, de mindste paa tre Kvarter ... skandinaviske Taler Morgen, Middag, Aften og Nat, naar man puttede en Bid Brød i Munden, naar man drak et Glas Vin, Punch, en Kop Kaffe, The, ja det bare Vand — det er for meget, ja uskandinavisk«.

Efter Festlighederne sendte Goldschmidt gennem Korsaren sin Hyldest til den døende Henrik Wergeland, Norges store Digter; de begejstrede Skandinaver vilde ikke kendes ved ham, han var ikke »rettroende« nok. ...

Imidlertid var Korsaren paa Grund af sin Petit-Afdeling blevet en Forargelsens og Nysgerrighedens Succes, og økonomisk set et indbringende Foretagende for sin Skaber; med et Holderantal paa 3000 — og med et mangedobbelt Læsertal — var det Hovedstadens mest udbredte Blad. Satiren ramte jo først og fremmest Samfundets øvre Lag, men netop disse var Korsarens mest trofaste Abonnenter; det kunde jo være, Svøben næste Gang traf en god Ven, der havde godt af det! — H. C. Andersen traf lige i Centrum, naar han i et af sine Teaterstykker med Henblik paa Korsaren skrev: »Det er

det morsomste Blad, vi har, det vil sige, naar man ikke selv staar i det, for saa er det nederdrægtigt.« Om det saa var Kongen selv, sagde man, han var nervøs om Fredagen, da Korsaren udkom. Bladet havde efterhaanden faaet saadan en Position, at Myndighederne næsten var nødt til at lade, som om de ikke forstod de mest spydige Artikler, naar de sigtede højest; jo mere Offentlighed og Diskussion i en Retssag om, hvad Meningen med Udtrykkene muligt kunde være, jo mere kaldtes der paa Smilet.

Men Medaljen havde en Bagside; Bladarbejdet var ikke nogen ublandet Fornøjelse. Mindst af alt tilfredsstillede det Goldschmidt at være »Folkets Nar«, og han kunde ikke undgaa at mærke, hvor let ens gode Navn og Rygte tager Skade, naar det i almindeligt Omdømme hovedsagelig er grundet paa, om man kan sige en — om end aldrig saa rammende Vittighed; for mange var han nærmest en Smædeskriver. Overfor Søren Kierkegaard, som han nærede en respektfuld Beundring for, tilstod han engang, at han blev indviet i mange Forhold, som han helst vilde være udenfor; han havde oplevet, at Mand og Kone hver for sig i Hemmelighed havde henvendt sig til ham for at faa Ægtefællen i Korsaren! Paa ingen Maade overvurderede han sit Publikum; han vidste, at det ventede, han en skønne Dag vilde brække Halsen, og saa var der kun Skadefryd tilovers fra den Side. — Forøvrigt vilde Goldschmidt hævde, at Korsaren aldrig krænkede Privatlivets Fred; den fulgte sine Ofre til deres Families Dør, ikke længere, »over Tærskelen træder kun en velset Gæst«. Ofret gav ham dog næppe altid Ret i Korsarens Hensynsfuldhed.

Men der var mere, der trykkede ham; det var Jødedommen. Han vilde være lyst i Kuld og Køn som Dansk, og i sin Saarbarhed følte han pinligt Tilsidesættelse,

Søren Kierkegaard (1813—1855). Efter Tegning af Chr. Kierkegaard.

ogsaa hvor den vel ikke var tilsigtet. Han betroede dog ikke saadanne Tanker til nogen, før han engang i Samtale med P. L. Møller, en dengang kendt Litterat, der var Litteraturanmelder ved Korsaren, gav Luft for, hvad der pinte ham. P. L. Møller udtalte da: »Med saadanne Følelser skriver man en Roman.« — Nogle Maaneder efter var Romanen »En Jøde« færdig (1845). Han havde den Tilfredsstillelse, at Kierkegaard fandt meget godt ved Bogen; derimod vakte den stor Misstemning hos hans Trosfæller, der syntes, Goldschmidt udleverede dem til Offentligheden ved Skildringer af deres Dagligliv og religiøse Ceremonier. Selv havde han foreløbig skrevet sig fri af Problemet; i den Afslappelse, der fulgte efter Anstrengelsen, følte han det, som om alle Konfessioner var skaf-

fet til Side — »men det er en Fejltagelse at tro, at Naturen sover, fordi vi gaar i Seng«. ...

Et Aars Tid efter indledte Søren Kierkegaard den Kampagne mod Korsaren, der skulde faa Goldschmidt til at opgive Bladet.

De liberale Ideer havde deres Talsmænd blandt de unge Akademikere, der nu var optaget af Politik og mindre, som den forudgaaende Tids Akademikere, af Kunst og Poesi, »af den Natur- og Aandsmagt, der taler Gudernes Sprog i gyldne Rim«. Til det nyes Modstandere hørte næsten alle »Guldaldertiden«s Digtere; de forstod ikke det politiske Røre, forstod ikke, at de selv havde været med til at forberede det nationale Gennembrud. Som de Aandsaristokrater de var, saa de i de demokratiske Ideer først og fremmest en Trusel om Nivellering indenfor Aands- og Samfundsliv. J. L. Heiberg siger spottende: I Frankrig, hvor Ærgerrigheden er den herskende Lidenskab, bliver der ikke Ro, før Kongen har udnævnt alle til Statsministre; i Danmark, hvor der ingen Lidenskab findes, men hvor Maalet er at kunne føre et mageligt Liv, bliver vi lykkelige, naar vi alle er blevet Klokkere!

I denne Forbindelse blev særlig Søren Kierkegaards Stilling betydningsfuld. Fællesskabets Tryghedsfølelse var ham fuldkommen fremmed, han som altid henvendte sig til »hiin enkelte« Læser. Han blev aldrig træt af at fremhæve, at i alle aandelige Spørgsmaal er Mængde den maadeligste af alle Kategorier; det er Usandhed at ville virke ved Mængde, det talmæssige, at ville gøre det til Instansen for, hvad Sandhed er; naar det gælder Politik, kan Mængde vel »stundom ganske, stundom til Dels have sin Gyldighed«. Imidlertid var Politik for ham kun »Udvorteshedens Spektakel«, og han beskæftigede sig ikke dermed.

Med de lidenskabelige Krav, han stillede til personlig Sandhed og Redelighed, var den nye Tids store Ord ham en Uting. Han haanede Tiden som lidenskabsløs, flygtigt opblussende i Begejstring og kløgtigt udhvilende i Magelighed; ikke engang med Statsforandringen var det Alvor; et Oprør vilde være det utænkeligste af alt og forekomme Tidens beregnende Forstand latterligt. Der skete ikke noget, ud over at man holdt Generalforsamlinger og op-, ned- og hensatte Komiteer og offentliggjorde Bekendtgørelser; en af Tidens politiske Virtuoser vilde meget vel være i Stand til at skrive en Indbydelse til en Generalforsamling for at beslutte en Revolution, saa forsigtigt affattet, at selv Censor maatte lade den passere, hvorefter man var i Stand til at bibringe Forsamlingen det Indtryk, at den havde gjort Oprør, og Forsamlingen ganske rolig vilde skilles efter at have tilbragt en højst behagelig Aften! -- Ogsaa han fordømte Nivelleringen; naar den var gennemført, »saa begynder Arbejdet, da Individerne skal hjælpe sig selv uden at have nogen at se op til«.

Korsaren var Kierkegaard en Vederstyggelighed. Personlig var han blevet holdt udenfor dens Angreb, og Goldschmidt havde skrevet beundrende om hans Værker. Men Kierkegaard oprørtes over Korsaren, fordi den stillede Folk i Gabestokken, og som han skrev »udspyede Løgn og Bagvaskelse, Frækhed og Drengestreger, alt i fordærvelige Lidenskabers og ussel Pengebegærlighedens Tjeneste; og for alt var »Sjovere« (Straamænd) de ansvarshavende«. Han kalder Korsaren »en Hund, Publikum holder for sin Fornøjelses Skyld«, og han følte det som en Tort at blive rost og udødeliggjort i et Blad, som var »en litterær Foragtelighed«.

Sidst paa Aaret 1845 havde P. L. Møller — dog ikke i Korsaren — offentliggjort en uheldig Anmeldelse af et

af Kierkegaards Skrifter og havde deri bl. a. gjort Nar af visse navngivne Mænd. Kierkegaard, der regnede P. L. Møller for Korsarens onde Aand, tog i Fædrelandet lidenskabeligt til Genmæle mod Anmeldelsen, som Forfatteren havde ladet ende »... med et af disse væmmelige Korsarangreb paa fredelige, respektable Mænd, der i hæderlig Ubemærkethed røgter hver sit Kald i Statens Tjeneste, paa udmærkede Mænd, der ved meget har gjort sig fortjente, ved intet latterlige«. Og Kierkegaard slutter med: »Gid jeg nu blot snart kunde komme i Korsaren!«

Og saa kom han der endelig. For Goldschmidt, der uforandret med Beundring saa op til Kierkegaard, blev de Bladartikler, der nu fulgte, en sportslig Præstation, for Kierkegaard et Skridt ad den Lidelsens Tornevej, som han bevidst valgte for sit Liv. — Det blev en ulige Kamp; overfor den nervøst-oprevne geniale Tænker stod en begavet, smidig og hensynsløs Pressemand, der kendte sin Pen, sit Blads Magt og sit Publikum. Alle Vaaben blev taget i Brug. Kierkegaard blev straks karikeret; Bladet bragte et Billede af ham, som alle kendte fra hans daglige Spadsereture i Københavns Gader, med virkelige og tildigtede Træk: lidt skrutrygget, høj Hat, Paraply under Armen, ulige lange Bukseben. Og Folk godtede sig skadefro. Hvem han egentlig var, havde de kun en svag Forestilling om — Søren Kierkegaard var jo mindst af alt en folkelig Skribent — men Udseendet tog de ikke fejl af; Gadedrengene pegede Fingre ad ham, naar han viste sig.

Kierkegaard havde selv ønsket »at staa nede paa Gaden, midt mellem Menneskene, hvor Faren er og Modstanden« — modsat hans Meningsfæller, der fornemt holdt sig tilbage, fordi de frygtede Korsarens haardhændede Behandling — men han havde ikke Nerver til at blive hudflettet. Det hele blev ham et Martyrium, som

Søren Kierkegaard i Samtale med den unge Lorens Frølich.

han Gang paa Gang vendte tilbage til; han tog det som et Udtryk for, at et Sandhedsvidnes Lod er at blive til Latter for Mængden, at blive Martyr.

Et Par Gange under Fejden traf Goldschmidt og Kierkegaard hinanden paa Gaden og vekslede Ord. Sidste Gang de mødtes, gik Kierkegaard forbi med et forbitret Blik uden at hilse. Det slog Goldschmidt. »Der var i dette Bliks Forbitrelse, i Kierkegaards personlige Fremtræden noget, der strejfede det komiske. Men dette gled til Side, gav Plads for det løftede, det ideale, som ogsaa var i hans Personlighed. Det store, vilde Blik havde det ved sig, at det ligesom trak Tæppet fra den højere Ret, som Kierkegaard hidtil havde pukket paa, og som jeg ikke havde kunnet, men heller ikke villet se, skønt jeg vel anede den. ... Korsaren havde sejret i Striden, men selv havde jeg faaet et falsk Nr. 1. Men tillige rejste sig i dette indholdsrige, tunge Øjeblik en Protest i mit Sind: jeg var ikke saadan at se ned paa, og jeg kunde bevise det. Inden jeg gennem Gaderne kom hjem, stod det fast, at jeg vilde opgive Korsaren.«

I Oktober 1846 solgte Goldschmidt Korsaren — som herefter mistede al Betydning — og rejste udenlands »for at blive af med Vittigheden og lære noget«. Rejsen, der varede et Aars Tid, førte ham sammen med de Kredse ude i Europa, der kæmpede for Friheden og Menneskerettighederne. Tankerne derom havde været den ideale Baggrund for Revolutionerne 1789 og 1830; de var blevet kuet ved Krigene og det Tilbageslag, der fulgte i deres Spor, men et nyt Fremstød forberedtes, der skulde frugtbargøre ny Jordbund for Ideerne og føre til Europas Frihedskamp 1848. — Af det nye Tyskland blev Goldschmidt modtaget med aabne Arme og Anerkendelse;

Korsaren havde dannet Skole dernede; man havde opdaget den politiske Satires Virkning.

Herude opdagede han, at i Sammenligning med tyske Forhold var den danske Enevælde human og frisindet. »Under saadanne Omgivelser vokser i Erindringen den danske Frihed og bliver stor, og meget, som man hjemme oversaa, anerkender man først her. Bevarede man ikke i sit eget Indre en uudslettelig Erindring om Friheden, saa kunde man her glemme, at Mennesket er skabt i Guds Billede.« — I Oktober 1847 var Goldschmidt hjemme igen, og nogen Tid efter udsendte han 1. Hæfte af Maanedsskriftet »Nord og Syd«; han havde genoptaget sin Virksomhed som politisk Skribent — og Digter.

1848 blev for Europa det store Aar i Folkefrihedens og den nationale Bevægelses Historie, og faa Steder satte det nye sig stærkere og varigere Spor end i Danmark. I Februar udbrød Revolution i Frankrig, og i Løbet af en Maaned var herhjemme alt lagt op til det store Fremstød, nationalt og politisk. Naar Folkefriheden saa let blev forankret i Junigrundloven, skyldtes det navnlig, at den nationale Kamp ved vor Sydgrænse evnede at samle Folket; i nogle Maaneder gik der en Bølge af Sammenhold og Offervilje over Landet, af en Styrke, som aldrig var set. — Det, der blev tilbage, var nok til at gennemføre Junigrundloven.

Faren havde kaldt uanede Kræfter i Folkedybet frem. Søren Kierkegaard fik ikke Ret i sin skarpe Dom om Tidens Uformuenhed til at omsætte Ord i Handling; han kaldte nu Krigen en Lykke for hans »grinende Samtid« og for Danmark. — For Goldschmidt blev det en lykkelig Tid, paa een Maade hans lykkeligste. Han havde jo hele Tiden hævdet, at Slesvig uden Tvang skulde have Lov at

vælge sit statslige Tilhørsforhold, men da Prøjsen havde blandet sig i Kampen, blev han grebet af den almindelige Stemningsbølge; han deltog med »Sind og Sjæl« som et af Landets egne Børn i den offentlige Debat, »næsten som om han var kristen Dansk«, og trivedes ved »det fælles herlige nationale Liv med de fælles Sorger og megen Befrielse, der gik gennem Gemytterne«, og særlig gennem Loven, »der nu ikke gjorde Forskel paa Jøde og Kristen«. — Snart manede han dog til Mildhed og Forstaaelse overfor Slesvigholstenerne.

Men med den stærke nationale Følelse fulgte Snæversynet. Grundtvig fremhævede: »Ingen kan være ægte Dansk, naar han er af fremmed Herkomst og ikke oprindelig Dansk.« Goldschmidt hverken vilde eller kunde fornægte det jødiske Indslag i sin Personlighed, men efter at han havde skrevet »En Jøde«, havde han følt det, som om »Folket saa at sige digtede gennem ham«, da han skrev sine Noveller (»Fortællinger fra min Onkels Hus«). Ud fra denne Følelse kunde han svare Grundtvig: »Er da vi andre, som elsker Danmark, som taler og skriver dets Sprog rent, ... redningsløst stillet udenfor den danske Nationalitet, altsaa fædrelandsløse, fordi der er et udansk sch i vort Navn, eller fordi vi har mørkt Haar og mørke Øjne? Om vi falder for Danmark, om vort Hjerteblod flyder, skal da dette Hjerteblod ikke kunne opveje dette ulykkelige sch? — Herregud, hvor Folk kan være ubarmhjertige i deres Fædrelandskærlighed!«

Under de følgende Aars religiøse, nationale og sociale Brydninger følte Goldschmidt sig stillet udenfor. Han overvandt aldrig Spaltningen i sit Sind. Nu følte han, at han ikke med Folket »havde Steder fælles, hvor Hjertet havde henlagt sine Mysterier, ingen Kirke, hvor en Moder

havde bedet, ingen Fæstningsvold eller Ruin, hvor nogen af hans Forfædre havde kæmpet med«. Det Folkefællesskab, der samler sig om Poesien — lige fra de islandske Sagaer til det af ham saa højt elskede Børnerim »Munken gaar i Enge«, der var knyttet til et lyst Barndomsminde om en lykkelig Barneforelskelse — var han i dybeste Forstand udelukket fra, »der var en høj, kold Mur og intet andet«.

Ogsaa denne Krise kom han over, om end paa en anden Maade, end da han skrev »En Jøde«. Han havde lært at resignere; »jeg faar vel høre til alligevel, fordi jeg er født og baaren her, har Modersmaal sammen med Menneskene og har god Vilje til dem«. ...

— — —

Goldschmidt døde 1887. Søren Kierkegaard var død allerede 1855, kun 41 Aar gammel, hans svagelige Legeme bukkede under for det konstante vældige aandelige Pres.

Litteratur:

S. Kierkegaard: Bladartikler.
— : En literair Anmeldelse.
M. Goldschmidt: Livs-Erindringer og Resultater I.
O. Borchsenius: Fra Fyrrerne I—II.
Paul Læssøe Müller: M. Goldschmidt (Biografisk Leksikon).

DEN MODERNE SOLDATS UNIFORM HAR AARHUNDREDERS UDVIKLING BAG SIG

Af Kaptajn *V. K. Sørensen.*

Den Uniform, Soldaten af i Dag er iklædt, er et Resultat af mange Overvejelser og Forsøg Verden over. Den praktiske Khaki-Uniform syner meget lidt i Terrainet og giver derved indirekte Soldaten en god Beskyttelse.

Ildvaabnenes store Udvikling under den første Verdenskrig bevirkede, at man begyndte at spekulere alvorligt over den Del af Soldaternes Beskyttelse, der vedrørte Uniformeringen. Men Begrebet Camouflage i Forbindelse med Krig havde man kendt længe.

Allerede Robin Hood forstod, hvor meget det betød at falde saa godt sammen med Naturen som muligt. Derfor lod han om Sommeren sine Folk bære grønne Dragter, mens de om Vinteren var klædt i brunt. Og i Dyrenes Verden, hvor der jo altid er Krig paa Kniven, har Begrebet Camouflage eksisteret i umindelige Tider. Leoparden, Rødspætten og Slangen er blot enkelte af de Hundreder af Eksempler herpaa, og Kamæleonen er jo set fra et paaklædningsteknisk Synspunkt et fuldendt Mesterværk.

Belært af Erfaringerne under Boerkrigen begyndte Englænderne kort efter Aarhundredskiftet at give Soldaterne Uniformer af Khaki, som faldt langt bedre sam-

Landsknægt-Fanebærer. 1562.
(Ill. fra Fr. II's Krigsbog.)

men med Naturen end de tidligere farvestraalende Uniformer. Tyskerne valgte en anden, ogsaa praktisk Farve til deres Infanterister, den feltgraa, hvorimod Franskmændene var langsommere i Vendingen. I 1914 rykkede de franske Soldater i Felten i et Udstyr, der ikke var undergaaet nogen væsentlig Forandring siden Krimkrigen, og Officerseleverne fra den berømte Sct. Cyr Skole paraderede i Ildlinien iført Chakot'er med lyseblaa Fjerbuske, hvide Glacéhandsker og Lakstøvler. Det varede dog ikke længe, før det gik op for Hærledelsen, at dette kunde ikke gaa, og i Løbet af forbavsende kort Tid forsvnedes samtlige franske Frontsoldater med Khaki-Uniformer.

Det er dog ikke altid, der har været Brug for lidet iøjnefaldende Soldater-Uniformer, tværtimod. Røde, gule eller blaa Uniformskjoler med stærkt farvede Rabatter og Opslag, Chakoten med dens Pompon og Kvaster, Bandoleret og Sablen gjorde deres Nytte i gamle Dage. Inden det røgsvage Krudt blev opfundet, var Slagmarken nemlig efter nogle faa Salver fra de tætte Formationer i den Grad indhyllet i Røg, at man kun vanskeligt kunde skelne Ven fra Fjende, og derfor var det godt at have Uniformer med voldsomme Farver.

Allerede hos de romerske Legioner sporer man Trang til Uniformering af Soldaterne, og i Middelalderen lader der sig eftervise mange Forsøg paa at skabe en vis Uniformering. Saaledes viste Fyrsternes Følge eller enkelte Riddere sig hyppigt klædt i deres Vaabenfarver, ligesaa var Byknægtene ofte i Byens Farver. Karolinernes Dragt var et andet Resultat af dette Ønske om at skabe en ensartet Paaklædning for Soldaterne. Men i al Almindelighed er det først Ludvig den XIV af Frankrig, der omkring 1670 skaber en egentlig Uniform for Soldaterne.

Soldater paa March under Skaanske Krig. Befalingmanden bærer Hellebart, medens Mandskabet har Musketter.

Under Trediveaarskrigen bar hver Mand den Klædning, som han gik og stod i. Gradstegn i nuværende Forstand kendtes ikke. Officererne var kun kendelige ved deres fornemmere Dragt, og Forskel paa Ven og Fjende kendte man kun paa de Armbind, som Officererne bar. Det var maaske ogsaa meget praktisk, thi det var jo ikke ualmindeligt, at Soldaterne selv midt under Kampen gik fra den ene Part og over til den anden. Men forøvrigt brugte man ogsaa andre Maader at mærke Tropperne paa. Under Trediveaarskrigen var Officerernes Armbind hos Wallenstein røde, Svenskernes hvide. I Slaget ved Warschau 1656 bar Brandenburgerne Egegrene og Svenskerne Halmviske i Huerne. I Slaget ved Wien 1683 bandt Polakkerne, hvis Udrustning i meget lignede Tyrkernes, som de kæmpede imod, Halmbaand om Livet.

Gudsforgaaende Knægte var mange af disse professionelle Krigere, raa, hensynsløse, drikfældige og tyv-

Menig, Officer og Dragon ca. 1830. Soldaten bar til al Tjeneste den store tunge Chakot.

agtige var de, men med Anstand bar de den højrøde, udstafferede Uniform, den mæglige fjerprydede Hovedbeklædning paa den pudrede, opsatte Paryk, de stive Støvletter, som sammenpressede Benene, og eksercere, marchere og slaas det kunde de.

Men nogen særlig praktisk og hensigtsmæssig Paa-

klædning, det var det ikke. Og det var ogsaa kun med visse Forbehold, at man kunde benævne denne Paaklædning »Uniform« i Ordets egentlige Forstand. Der herskede et sandt Virvar. Der var ikke truffet nogen Bestemmelser om det enkelte Regiments Paaklædning, og derfor havde de fleste den Uniform, de havde taget med andet Steds fra. Men efterhaanden kom der mere System i Galskaben, og efterhaanden fik hvert Regiment sin særlige Uniform; men det var dog først saa sent som i 1842, at herhjemme de særlige Regimentsuniformer for Størstedelen forsvandt, og en ensartet Uniformering for hele Hæren fandt Sted. Hele Frederik den VI's Periode gennemtrængtes af Uniformssværmeri, men den Tids Soldater var lidet smagfuldt paaklædt, især var Snittet uheldigt. Empiretidens Paaklædningsmetoder lod sig kun vanskeligt forene med en hensigtsmæssig Soldateruniform.

Tendensen til at gøre Soldateruniformen snæver, stiv og tætsluttende holdt sig helt hen til Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Efter de store Krige i Aarhundredets Begyndelse bibeholdtes det stive Uniformssnit endnu nogen Tid, omend Farverne paa Uniformen nogle Steder ændredes. Herhjemme var det det kongelige Liberi, rød Kjole og gule Bukser, Farverne i det oldenborgske Vaaben, vor Kongefamilies Stamvaaben, der dannede Grunden, hvoraf nu kun Postbudenes festlige røde Frakker er tilbage. Det farvestraalende Moment dominerede stadig Uniformerne; endnu paa Napoleonstiden kæmpedes der i forberedte Slag — bataille rangé — som Regel i stiveste Puds med Fjerbuske i Hovedbeklædningen og skinnende, nypudsede Uniformer, og i 1830 fik hele det franske Fodfolk røde Benklæder, en Farve, som holdt sig helt op i dette Aarhundrede.

Det var som allerede omtalt først under Krigen i Sydafrika, at man for en større engelsk Styrke indførte den brungule Uniform (khakifarvet, efter et indisk Ord, der betyder Støv), som Feltdragt. Den bestod af en enradet Vaabenfrakke med lav blød Krave og Lommer fortil. Lang- eller Kortbukser (trousers), som var temmelig vide, »Putteys« af Uld, Snøresko, Tropehjelm af Kork, overtrukket med khakifarvet Tøj, eller ogsaa en blød Filthat med en paa venstre Side opbrædtet Skygge (til Forskel fra Boernes). I 1902 fik hele Arméen en lignende Uniform af graalig gulgrøn Farve til Brug som Dagligdragt og i Felten.

Egentlig blev Khakiuniformen først antaget af de britiske Tropper, der kæmpede ved den indiske Grænse. Her fandt man den tidligt værdifuld til at hjælpe sin Bærer til at skjule sig og til at skjule en Fremrykning imod Fjenden, saa den blev allerede anerkendt som Tjenestedragt under de første Ekspeditioner i Ægypten og Sudan. Men det var først Boernes Overlegenhed som Skytter, der aabnede Øjnene paa den engelske Hærledelse. Under Verdenskrigen holdt Khakiuniformen sit Indtog overalt paa Slagmarkerne og derfra til Exercerpladserne som en praktisk og billig Beklædning, der er nem at holde ren.

Men naturligvis — den er ikke saa malerisk som Fortidens fjerprydede Krigere var det.

Ved Udbruddet af den første Verdenskrig var det kun Frankrig af de deltagende Stormagter, der ikke havde anlagt en særlig Feltuniform af en »neutral« Farve, der saa lidt som muligt skilte sig ud fra Terrainet. Samtidig var alle skinnende Metalprydelser gjort matte, ligesom Pikkelhuer, Hjelme og Chakot'er var forsynede med et Overtræk af samme Farve som Uniformen.

Den høje Krave forsvandt nu. Den havde været karak-

teristisk for alle Soldateruniformer i mere end hundrede Aar. Den stammede fra den franske Hær, der paa Napoleons Tid indførte den. Ivrig efter at give de unge Soldater en flot krigsmæssig Rejsning svejsede man — ifølge Tidens Mode — en høj og snævertsiddende Krave rundt om Nakken paa dem.

Siden da er jo unægtelig Soldateruniformen undergaaet betydelige Forandringer. De prangende Uniformer, der tidligere havde deres Betydning som Middel til at skelne Ven fra Fjende, er afløst af langt mindre iøjnefaldende Dragter afpasset efter Forholdene. Blandt de seneste Nyheder er Termodragten, en vindtæt Alpaccadragt, der kun vejer 7—8 Kilo, men er meget varmere end den tunge gammeldags Faareskindspels. Dragten bestaar af flere Lag, det yderste hvidt paa den ene Side og matgrønt paa den anden, saa Dragten kan bruges baade i Snevejr og i den kolde Foraarstid. Naar det bliver varmere i Vejret, tager man ganske simpelt et Lag eller to af. Der behøves ingen ny Udrustning for Sommeren. Soldaterundertøjet, der efter Traditionen skulde være hvidt, viste sig at røbe Tropperne, naar det hang til Tørre. Det er under den sidste Krig blevet camouflagefarvet, selv Lommetørklæderne er farvede med vaskeægte dæmpede Farver i grønbrunt.

Under den første Verdenskrig indførte man ogsaa Staalhjelmen som en Beskyttelse for de i Skyttegravene nedgravede Soldater. De første Staalhjelme blev indført i den franske Hær. Det var smaa Spande, som man satte paa Hovedet under Huen, de beskyttede lige netop Hjerneskallen. Den franske Hærledelse indsaa imidlertid hurtigt, at det var nødvendigt at indføre en mere effektiv Beskyttelse, men de franske Soldater, der kort forinden havde følt det som en Tort at miste de røde Uniforms-

bukser, var langtfra glade over nu ogsaa at skulle miste Huen. For ikke at skuffe dem mere end højst nødvendigt lod man nogle af Frankrigs berømteste Billedhuggere udarbejde Modellerne til en Hjelm, og Resultatet heraf blev saa den første virkelige franske Staalhjelm, der første Gang viste sig ved Fronten i 1915. Tyskerne havde imidlertid ogsaa indset Nødvendigheden af et Beskyttelsesmiddel, og her satte man en berømt Kirurg til at løse Opgaven: at finde et Beskyttelsesmiddel, der dækkede Hjerneskallen, Panden, Tindingerne, Øjnene og Halspulsaaren. Hjelmen skulde være presset i eet Stykke og være modstandsdygtig over for Granatsplinter og Shrapnelkugler. Senere fulgte Englænderne saa efter med deres »omvendte Vandfade« — hvad de faktisk ogsaa i vid Udstrækning blev brugt til, og inden den første Verdenskrig var sluttet, var der vel næppe den Hær Verden over, der ikke havde indset Nytten af dette Beskyttelsesmiddel og indført Hjelmen som en Del af Soldatens Udrustning.

Udrustningen af den moderne Soldat er et indviklet Stykke Arbejde, der kræver omhyggelig Forberedelse. Saaledes har det krævet baade lang Tid og meget Hovedbrud at finde en simpel Form for Underbringelse af Soldater, der var ude paa egen Haand og ude at Stand til at komme under Tag.

Naturen er som Regel indstillet paa at tilpasse sig efter Omstændighederne, og det maa Soldaten ogsaa i meget høj Grad være — men hvordan? Der er megen Sandhed i det gamle Ord, der siger: »Gak til Myren og bliv vis.« Den simpleste Form for Underbringelse er sikkert Sneglens, den medbringer altid sit Hus og kan krybe i Læ, naar den finder det for godt. Soldater paa March kunde have Behov at have en lignende nem Maade at komme i Læ paa.

9. April 1940. Maskingeværstilling ved Aabenraa.

Fra Romerkrigenes Tid har Problemet været taget op til Drøftelse, og Resultatet blev Legionernes Teltlejre, som efterhaanden blev et fast Led i Hæren under dens Marcher fra den ene Slagmark til den anden.

Det var dog ikke saaledes, at hver Soldat medførte sin Del af Lejren. Til Legionerne hørte et stort Train, som medførte Teltmateriellet, og som fulgte Hæren. Naar Lejren skulde rejses, kørte Trainet frem, og man byggede en Teltlejr efter et i Forvejen bestemt System, saaledes at Udseendet af de romerske Lejre altid var det samme.

Igennem Tiderne er Materiellet imidlertid blevet betydeligt forenklet, og i vore Dage marcherer Soldaten i mange Lande faktisk med sit Hus paa Ryggen, idet Enkeltmandsflagen, som den kaldes, nu er blevet en vigtig Del af Soldatens Udrustning.

Flagen er et Stykke trekantet Lærred, der er gjort

regntæt og malet i Farver, der falder godt sammen med Naturen. I Randen er den forsynet med Knapper og Knaphuller, saaledes at flere Flager kan knappes sammen og benyttes enten som et Regnslag eller ved Hjælp af en Teltstang og nogle Pløkke som et nemt og praktisk Enkeltmandstelt. Endnu en praktisk Anvendelse af denne Enkeltmandsflage har man deri, at saadan to Flager kan knappes sammen om et Knippe Halm og anvendes som en Ponton.

Saaledes maa Soldaten af i Dag foruden sin Uniform og sine Vaaben raade over en lang Række andre nødvendige Dele. Hertil hører blandt andet alle de passive Udrustningsgenstande, Beskyttelsesmidler imod Sprængstykker, Gas, Regn og saa videre. I tidligere Tiders Hære var det af meget stor Vigtighed, at Soldateruniformen var af det rette stive, militære Tilsnit. Uniformen skulde give sin Bærer et krigerisk Udseende, metalbeslaaede Bandolerer og raslende Sporer var en ikke uvæsentlig Del af Uniformen. Men Hærledelserne Verden over er i Dag mindre interesseret i Feltuniformens stramme, militære Snit end i at gøre den saa praktisk som mulig. Der nedlægges nu overalt et energisk Forskningsarbejde, talløse Eksperimenter og praktiske Forsøg af civile og militære Eksperter paa at gøre vor Tids Soldat til Historiens bedst klædte Kriger.

Litteratur:

Thaulow: Den Danske Soldat gennem Tiderne.
Friedells Kulturhistorie.
Militært Tidsskrift.

INDHOLD

Om Saxo's Danmarkshistorie »Danernes Bedrifter«. Af Finn Hammelev 81

Kong Frederik III's Kroning. Af Arkivar Henry Bruun .. 99

Da Svensken var Landet mægtig. Af Sognepræst Peter Riemann 115

En Pressestrid for 100 Aar siden — Forudsætningerne og Mændene. Af Lærer Gunnar Brier 132

Den moderne Soldats Uniform har Aarhundreders Udvikling bag sig. Af Kaptajn V. K. Sørensen 151